

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΥ

1. (ἀ)γρυκῶ (ἀ-γρικῶ, ἀ-γροικῶ, ἐ-γροικῶ κλπ.)

Ἡ λ. γρυκῶ*, ὅπως καὶ οἱ διάφοροι πολλοὶ ἄλλοι τύποι τῆς λέξεως ποὺ θὰ δοῦμε, σημαίνει σήμερα στὴ νέα Ἑλληνικὴ - κοινὴ, ιδιώματα καὶ διαλέκτους, κυρίως : ξέρω, καταλαβαίνω, ἐννοῶ, ἀκούω κ.ἄ.¹ Μολονότι ὅμως εἶναι πανελλήνια γνωστὴ, ὅπως καὶ ἄλλες λέξεις τῆς νέας Ἑλληνικῆς, χρησιμοποιοῦται, ὅσο ξέρω, μᾶλλον σπάνια σήμερα στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ. Ὑπάρχει πράγματι μιὰ κατηγορία λέξεων ποὺ θεωροῦνται συμβατικά κοινές, ἐπειδὴ συμβαίνει νὰ τίς γνωρίζει ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Δυστυχῶς στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχουμε ἀκόμα τὸν γλωσσικὸ Ἀτλαντα καὶ δὲν ἔγινε ἀκόμα καμιὰ συστηματικὴ μελέτη ποὺ θὰ μᾶς πληροφοροῦσε γιὰ τὴ συχνότητα τῆς χρήσεως ἢ τὴ δημοτικότητα ὁρισμένων λέξεων, ὥστε νὰ δοθεῖ ἔτσι μιὰ ἀπάντηση στοῦ πρόβλημα, τὸ ὁποῖο ἔθεσε ἥδη πολὺ φρόνιμα καὶ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία ποὺ τὸν διέκρινε ὁ καθῆγ. Ν.Π. Ἀνδριώτης στὸν πρόλογο τοῦ ἐτυμολογικοῦ τοῦ Λεξικοῦ. Ὁ Ἀνδριώτης ἔγραφε : «Πολλὲς δυσκολίες παρουσιάζει τὸ πρόβλημα : ποιές εἶναι οἱ λέξεις ποὺ συναποτελοῦν τὴν κοινὴ, δηλ. ποὺ δὲν εἶναι ιδιωματικές. Πρῶτα ἀπὸ ἀποψη γεωγραφικὴ, κάθε μεγάλη περιοχὴ κοντὰ στὶς γραμματικές ιδιορρυθμίες της ἔχει καὶ τίς λεξιλογικές. Μερικὲς ἀπὸ τίς λέξεις ποὺ ἡ νότια ἢ ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάδα τίς ἔχει γιὰ κοινές δὲν τίς δέχεται γιὰ τέτοιες ἢ βόρεια ἢ ἡ δυτικὴ καὶ ἀντίστροφα. Δεύτερο ἀπὸ ἀποψη ἐπαγγελματικὴ καὶ κοινωνικὴ, εἶναι γνωστὸ πὼς ἀπὸ τίς ἑκατοντάδες χιλιάδων λέξεων ποὺ συναπαρτίζονται μιὰ καλλιεργημένη γλώσσα πολιτισμένου λαοῦ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ἀκόμα καὶ ὁ κάτοικος τῶν πόλεων, δὲν χρησιμοποιεῖ στὴν ὁμιλία του καὶ συνήθως δὲν γνωρίζει περισσότερες ἀπὸ 5 - 10 χιλιάδες· ὅλες οἱ ἄλλες ὑπάρχουν, εἶναι κοινές, ἀλλὰ μὲ τὸ νόημα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καταμερισμοῦ καὶ τῶν κύκλων μορφωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου. Ἡ κοινὴ ὁρολογία τοῦ γεωργοῦ, τοῦ κτηνοτρόφου, τοῦ ναυτικοῦ, τοῦ ἐμπόρου, τοῦ τεχνίτη, τοῦ ἐπιστήμονα, τοῦ διανοομένου ἢ λογοτέχνη δὲν εἶναι ἡ ἴδια. Ὁ χαρακτήρας τῆς ὡς κοινῆς εἶναι ἰδεατὸς περίπου ὅπως εἶναι ἰδεατὴ ἢ συμμετοχὴ τοῦ ἀτόμου στὸν ἐθνικὸ πλοῦτο. Δὲ χρειάζεται λοιπὸν νὰ ξέρουν ὅλοι μιὰ λέξη γιὰ νὰ εἶναι αὐτὴ κοινὴ. Ἐπιβάλλεται ἐλαστικότερη ἐρμηνεία τοῦ ὅρου «κοινὸς» ποὺ σαλεῖται ἐπάνω σὲ μιὰν ὑψηλὴ κλίμακα, γιὰ νὰ μὴ συμβῇ τὸ

* Τὴν ὀρθογραφία αὐτὴ δέχομαι ὡς ὀρθή σύμφωνα μὲ τὴν ἐτυμολογία ποὺ ὑποστηρίζω ἐδῶ.

1. Γιὰ ἄλλες σημασίες βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς τόμος Α', Ἀθήναι 1933 (= Ι.Α.) στὴ λ. ἀγροικῶ, Ε. Κριεαῖ, Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημώδους Γραμματείας, Α', Θεσσαλονίκη 1969, στὴ λ. ἀγροικῶ.

άτοπο νά αποκλείονται από ένα λεξικό τῆς Κοινῆς λέξεις πού τις μεταχειρίζεται καί τις θεωρεῖ κοινές τὸ ἕνα τρίτο ἢ τὸ μισό ἢ τὰ δυὸ τρίτα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας ἀπὸ γεωγραφικῇ ἢ κοινωνικῇ ἄποψη.»¹

Στὸ ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ π.χ. τοῦ Ν.Π. Ἀνδριώτῃ καταχωροῦνται λέξεις, ὅπως : ἀθάσι, βαγίζω, γαβάθα, διαῖσελο, δρολάπι, ἐλιξήριο, ζατρίκι, ἦβη, θρασίμι, κανάγιας, κονάκι, λευίτης, λεχούσα, μαλαθράκι, μαμουλίζω, νιάμα, νοσήλια (τὰ), ξαμώνω, περγαντί, προσφνῆς, ρουμάνι, ρουπάκι, ρύμη, σαλιέρα, σάρα, ταραντέλα, τεβεκέλης, τέλμα, ὑπώρεια, φαρμουρί, φρύο, χάλαρα, χοκὰς, φαθούρι, ψυχάρι, ὠκιμο καὶ ἄλλες πολλὲς πού ὅπως βλέπει κανεὶς πρόχειρα, ἄλλες ἔχουν ἰδιωματικὴ ἢ λαϊκὴ² προέλευση καὶ ἄλλες λόγια. Ποιά δμως καὶ πόση εἶναι πράγματι ἡ χρηστικὴ ἐμβέλεια κάθε μιᾶς ἀπὸ τις λέξεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους ; Ἐνας μέσος δηλαδὴ ἀναγνώστης πόσες λέξεις ἀπὸ τις παραπάνω τυχαίνει νά ξέρει ;

Εἰδικότερα γιὰ τὸ γρυνῶ πού δὲν εἶναι π.χ. ἐπαγγελματικὸς ὅρος, πόσο κοινὴ ἦταν ἡ λέξη στὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ (βλ. παρακάτω τις σχετικὲς μαρτυρίες) καὶ πόσο σήμερα ;

Νά μιὰ ἐρευνα πού κάποτε πρέπει νά γίνεῖ γιὰ τὸ νεοελληνικὸ λεξιλόγιο καὶ πού δὲν εἶναι ἴσως ἔργο μόνο τῶν γλωσσολόγων.

Ἀλλὰ ἂς ἐρθοῦμε στὸ γρυνῶ. Ἡ λέξη, ὅπως εἴπαμε, μαρτυρεῖται στὴν Ἑλληνικὴ ἤδη ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ³ μὲ πολλοὺς τύπους καὶ μὲ ὅλη σχεδὸν τὴν ποικιλία τῆς ὀρθογραφίας τοῦ *i* (ι, η, υ, οι - λείπει δηλ. μόνο τὸ εἰ) καθὼς καὶ μὲ διάφορες σημασίες.

Οἱ κυριότεροι τύποι μὲ τοὺς ὁποίους συναντοῦμε τὴ λέξη στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ εἶναι :

1. Ν. Π. Ἀνδριώτῃ, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, β' ἐκδοση, Θεσσαλονίκη 1967, σ. ι' - ια'. Βλ. καὶ Μ. Σετάτου, Προβλήματα καὶ μέθοδοι διαλεκτολογίας, Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, Θεσ/νίκη 1977, σ. 24. Ὁ συγγρ. πιστεύει ὅτι πρέπει νά ὀρίσουμε τί ἐννοοῦμε «κοινὴ γλῶσσα».

2. Πού προέρχεται δηλ. ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα κυρίως τῶν πόλεων.

3. Ε. Κριάρῆ, Λεξικὸ μεσ., ἑ.ἀ., στὴ λ. ἀγρυνῶ.

γρικῶ¹, γρηκῶ², γρυκῶ³, γροικῶ⁴, (γροικοῦ⁵), βροικῶ⁶, δροικῶ⁷, γοιοικῶ⁸, ἀγρικῶ⁹, ἀγρηκῶ¹⁰, ἀγροικῶ¹¹, (ἀγροικοῦ¹²), ἀδροικῶ¹³, ἀθροικῶ¹⁴, ἀροικῶ¹⁵, ἐγρικῶ¹⁶, ἐγροικῶ¹⁷, ρρικῶ¹⁸, ρροικῶ¹⁹, ἀγρικῶ²⁰, ἀγροικῶ²¹, ἐγρικῶ²², ἀγροικονίζω²³, ρροικίζω²⁴, ἐγροικίζω²⁵, γρυκοῦμαι²⁶, γροικιέ-

1. D u c a n g e, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Gratz 1958 (ἀνατύπωση) στή λ. *γρικεῖν*. Πβ. Α. Κοραΐ, Ἄτακτα, Παρίσι 1929, Β' 95.

2. Σ κ α ρ λ ᾶ τ ο υ Β υ ζ α ν τ ί ο υ, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου Ἀθῆναι - Κωνσταντινούπολις 1857, β' ἐκδ., στή λ. *γρηκῶ*.

3. D u c a n g e, ἑ.ἄ., στή λ. *γρικεῖν*. Πβ. Ν. Σοφianoῦ, Γραμματικὴ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης (συνταγμένη πρὶν ἀπὸ τὸ 1545) ἐκδ. Legrand, Paris 1870, β' ἐκδ. 1874, σ. 84, 85, G. Germano, Vocabolario italiano e greco κλπ. Ρώμη 1622, ἐκδ. H. Pernot, Paris 1807, στή λ. *intendere*, σ. 205.

4. D u c a n g e, στή λ. *γρικεῖν*, Ε. Κριαρᾶ, Λεξικὸ μεσν., ἑ.ἄ. στή λ. *ἀγροικῶ*, Ι.Α. στή λ. *ἀγροικῶ*.

5. Ι.Α. στή λ. *ἀγροικῶ* (Λιβύσι).

6. Στὸ ἴδιο (Θράκη, Μάδυτο).

7. Στὸ ἴδιο (Κρήτη, Κύπρος). Πβ. Γ. Χατζιδάκη στὴν ΕΕΠΑΘ. (=Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Πανεπιστημίου [Ἀθηνῶν]) 9 (1913) 49, Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1891, σ. 515,

8. Ι.Α. στή λ. *ἀγροικῶ* (Σαμοθράκη).

9. D. O e k o n o m i d e s, Lautlehre des Pontischen, Leipzig 1908, σ. 40, σμ. 4, σ. 55.

10. Σ κ. Β υ ζ α ν τ ί ο υ, Λεξικὸν κλπ. ἑ.ἄ. στή λ. *γρηκῶ* (ἐκδ. 1857, 1874)

11. D u c a n g e, στή λ. *γρικεῖν*, Α. Κοραΐ, Ἄτακτα, ἑ.ἄ. Β', 95, Ι.Α. στή λ.κ.ἄ.

12. Ι.Α. στή λ. *ἀγροικῶ* (Μάνη).

13. Α. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, Τὰ Κυπριακά, ἑ.ἄ.

14. Στὸ ἴδιο.

15. Γ. Χ α τ ζ ι δ ᾶ κ η ς στὴν ΕΕΠΑΘ. 9 (1913) 49 (Κεφαλληνία), Ι.Α. στή λ. *ἀγροικῶ* (Πελοπόννησο, Λακωνία).

16. D. O e k o n o m i d e s, Lauthehre, ἑ.ἄ.

17. Ε. Κ ρ ι α ρ ᾶ, Λεξικὸ μεσν., ἑ.ἄ., στή λ. *ἀγροικῶ*, D. O e k o n o m i d e s, Lautlehre ἑ.ἄ., Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς ποντικῆς διαλέκτου, Ἀθῆναι 1958, στή λ.

18. Δ. Μ α υ ρ ο φ ρ ῦ δ ο υ, Ἐκλογὴ μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1866, σ. 466, Ι.Α. στή λ. *ἀγροικῶ*.

19. Στὸ ἴδιο. Δ. Μ α υ ρ ο φ ρ ῦ δ ο υ, Ἐκλ. μνημ., ἑ.ἄ., σ. 466, Β. Φάβη, Γλωσσικαὶ ἐπισκέψεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸ ἴδιωμα Αὐλωναρίου καὶ Κονιστρῶν, Ἀθῆναι 1911, σ. 45.

20. Δ. Μ α υ ρ ο φ ρ ῦ δ ο υ, Ἐκλ. μνημ., ἑ.ἄ., σ. 466.

21. Ι.Α., στή λ. *ἀγροικῶ* (σὲ πολλὰ μέρη).

22. Δ. Μ α υ ρ ο φ ρ ῦ δ ο υ, Ἐκλ. μνημ., ἑ.ἄ., σ. 466.

23. Ε. Κ ρ ι α ρ ᾶ, Λεξικὸ μεσν., ἑ.ἄ., στή λ. *ἀγροικονίζω* (=ἀγροικῶ + γρωνίζω <γρωρίζω).

24. Ε. Κ ρ ι α ρ ᾶ, Λεξικὸ μεσν. ἑ.ἄ., στή λ. *ἀγροικίζω*. Ὁ Κριαρᾶς παραβάλλει τὸ μεσν. *γροικίζω* μὲ τὸ μεταγν. *ἀγροικίζω* (ποὺ ἀπαντᾷ ἤδη στὸν Γρηγόριο Νύσσης, βλ. L a m p e, A patristic Greek Lexicon, Oxford 1968, λ. *ἀγροικίζω*). Αὐτὸ ὅμως, ὅπως καὶ τὸ ἀρχ. *ἀγροικίζομαι* (ἀπὸ τὸ *ἀγροικος*), σημαίνει: εἶμαι ἀγροῖκος, ἄξεστος.

25. βλ. Σ τ. Ἀ λ ε ξ ί ο υ, Λέξεις Ἑρωτοκρίτου, Κρητολογία, τευχ. 2, 1976, σ. 178.

26. G. Germano, Vocabolario, ἑ. ἄ. στή λ. *sentirsi*.

μαι¹, ἐγροικίομαι ἢ ἐγροικίονμαι,² πβ. γρικεῖν, γροικεῖν καὶ γροικεῖν³, ἀγροικοῦν⁴, καὶ ἴσως καὶ ἄλλοι.

Ἀπὸ τὸ γροικῶ κλπ. ἔχουμε ἐπίσης παράγωγα οὐσιαστικά, ὅπως : γρίκημα, (τό)⁵, ἀγροίκημα (τό, ἀγροίτσημαν, ἀδροίτσημαν, ἀγροίκεμαν ἐγροίκεμαν⁶), γρούκισμα⁷, γροίκησις⁸, ἀγροίκησις⁹, (ἀγροίκηση, γροίτσησι)¹⁰, ἐγροίκηση¹¹, γροικιά (ῆ),¹² ἀγροικιά¹³ (κατανόηση, ἀντίληψη, νοημοσύνη κλπ.), γροικητής (ὁ)¹⁴ (αὐτὸς ποὺ καταλαβαίνει). Πβ. ἀκόμα τίς μετοχές : ἐγροικισμένος¹⁵ (φρόνιμος), ἀγροικιμένος¹⁶, τὸ ἐπίθετο ἀνέγροικος¹⁷ καὶ τὸ ἐπίρρ. ἀγροικισμένα¹⁸ καὶ ἴσως καὶ ἄλλα.

Στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ ἐπικράτησε σήμερα ἡ ὀρθογραφία μὲ οἱ καὶ ὡς κοινότερος ὁ τύπος ἀγροικῶ καὶ αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἔγινε δεκτὴ ἡ ἔτυμολογία τοῦ Γ. Χατζιδάκη¹⁹.

Μιᾶ ἐνδειξὴ τῆς παλαιότητας, ἀλλὰ καὶ τῆς δημοτικότητας τῆς λέξεως τόσο στὴ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ, ὅσο καὶ στὰ νεώτερα χρόνια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μαρτυρία τῆς στίς πηγές, εἶναι νομίζω καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι παρουσιάζεται μὲ μεγάλη ποικιλία τύπων στίς διάφορες περιοχές τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν πολυτυπία αὐτὴ καὶ ἡ ποικιλία μὲ τὴν ὁποία ὀρθογραφήθηκε

1. Ε. Κ ρ ι α ρ ᾱ, Λεξικὸ μεσν., ξ.ἀ., στὴ λ. ἀγροικῶ.

2. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Λεξ. Ποντ., ξ.ἀ., στὴ λ. ἐγροικῶ.

3. Ducange, ξ. ἀ. στὴ λ. γρικεῖν.

4. Στὸ ἴδιο, στὴ λ. ἀγροικοῦν.

5. Στὸ ἴδιο, στὴ λ. γρικεῖν.

6. Ι.Α., στὴ λ. ἀγροίκημα. Πβ. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Λεξ. Ποντ., ξ. ἀ., στὴ λ. ἐγροίκεμαν (ὅπου καὶ γροίκεμαν).

7. G. Germano, Vocabolario ξ. ἀ. στὴ λ. intelligenza.

8. Ε. Κ ρ ι α ρ ᾱ, Λεξικὸ μεσν., ξ.ἀ. στὴ λ. ἀγροίκησις.

9. Στὸ ἴδιο.

10. Ι.Α. στὴ λ. ἀγροίκησι.

11. Ε. Κ ρ ι α ρ ᾱ, Λεξικὸ μεσν., ξ.ἀ. στὴ λ. ἀγροίκησις.

12. Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά, ξ.ἀ., σ. 515.

13. Ι.Α. στὴ λ. ἀγροικιά (II), ὅπου καὶ : γροϊτσιά, γροϊτσία.

14. G. Germano, Vocabolario, ξ.ἀ. στὴ λ. indenditore.

15. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Λεξ., Ποντ., ξ. ἀ. στὴ λ. ἐγροικῶ.

16. Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά, ξ.ἀ. σ. 531.

17. Στ. Ἀλεξίου, Λέξεις Ἑρωτοκρίτου, ξ.ἀ.

18. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Λεξ. Ποντ., ξ. ἀ. στὴ λ.

19. Ι.Α., στὴ λ. ἀγροικῶ, Ν. Ἀνδριώτη, Ἑτυμ. Λεξ., ξ. ἀ., στὴ λ. ἀγροικῶ, Ε. Κ ρ ι α ρ ᾱ, Λεξικὸ μεσν., ξ. ἀ. στὴ λ. ἀγροικῶ κ.ἀ. Ὡστόσο ὀρισμένα νεώτερα ὀρθογραφικὰ Λεξικά τῆς Δημοτικῆς ὀρθογραφοῦν : ἀγρικῶ, γρικῶ, π.χ. Α. Γεωργόπουλαδάκου, Ὁρθογραφικὸ Λεξικὸ νεοελληνικῆς, 1978, στὴ λ. ἀγρικῶ. Ὁ Η. Frisk Griechisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1954, στὴ λ. ἀγρός δέχεται τὴν ἔτυμολογία τοῦ Χατζιδάκη.

τὸ ἰ τῆς λέξεως δείχνει ἐπίσης πόσο ἀμφισβητούμενη ὑπῆρξε ἀπὸ παλιὰ ἡ ἐτυμολογία τῆς.

Πραγματικὰ μὲ τὴ λέξη αὕτῃ ἔχουν ἀσχοληθεῖ ὥς σήμερα πολλοί. Πρῶτος, ὅπως εἶναι γνωστό, πραγματεύθηκε τῇ λ. ὁ Α. Κοραῆς. Ὁ Κοραῆς ποῦ ἀναφέρει μεσαιωνικοὺς τύπους : *γρικῶ*, *γρυκῶ* καὶ *γροικῶ*, δέχεται ὅτι «ἡ μόνη ὀρθὴ γραφὴ τῆς λέξεως εἶναι ἡ διὰ διφθογγίου» (*γροικῶ*), καὶ ἀκόμα ὅτι ὁ τύπος αὐτός, χωρὶς *α* - εἶναι «χυδαῖκὸ ἐξάμβλωμα» καὶ ὅτι «τοῦτο παρὰ-γεται ἀπὸ τὸ *ἄγροικος* (*rustre*)... Ἡ χυδαιότης, ἀκούουσα τὸ *ἄγροικίζομαι*, ὠνόμασε τὸ *α* στερητικὸν καὶ ἀκολούθως ἐσυμπέρανε ὅτι τὸ χωρὶς τῆς στερήσεως *γροικίζω*, *γροικίζομαι*, *γροικῶ*, ἔπρεπε νὰ σημαίνει ἐναντίον τι τοῦ *ἄγροικίζομαι*».¹

Ὡστόσο τὸν συσχετισμὸ αὐτὸν τοῦ *γρυκῶ* μὲ τὸ *ἄγροικος* τὸν βρίσκουμε καὶ σὲ ἓνα παλαιότερο δημοσίευμα. Εἶναι ἡ : Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐνεστώσης κοινῆς ἡμῶν γλώσσης κλπ. ὑπὸ Γ.Κ., Μόσχα 1808. Πρόκειται γιὰ ἔργο τοῦ Γεωργίου Κρεμμύδῃ ὁ ὁποῖος στῇ λ. *ἄγροικος* γράφει : «ἄγροικος, ὁ ἰδιώτης, ὁ ἀπολίτιστος· τὸ δὲ τῆς χυδαίας συνηθείας ῥῆμα *ἀγροικῶ*, ἀντὶ τοῦ ἐννοῶ, ἡ τοῦ λογίζομαι ἐκλαμβανόμενον, ἀργοῖκον (*sic*) τῷ ὄντι».² Ὁ Κρομμύδας ἀναφέρει συχνὰ στὸ δημοσίευσμά του γνώμες τοῦ Κοραῆ σχετικὰ μὲ ἐτυμολογίας λέξεων τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας, ἐδῶ ὅμως δὲν ἀναφέρει τίποτα σχετικόν.

Τῇ γνώμῃ τοῦ Κοραῆ συμπληρώνει, ὅπως θὰ δοῦμε, ὁ Γ. Χατζιδάκης στῇ γνωστῇ μονογραφίᾳ του : Περὶ τοῦ ῥήματος *γροικῶ*.³ Ὁ Χατζιδάκης ἀναφέρει ἐκεῖ καὶ ἄλλες προηγούμενες προσπάθειες ἐτυμολογίας τῆς λέξεως τὶς ὁποῖες καὶ ἀνασκευάζει. Σημειώνει δηλαδὴ ὅτι καὶ ἀπὸ ἄλλους μετὰ τὸν Κοραῆ ὑποστηρίχθηκε ἀκόμα ὅτι τὸ *γρυκῶ* προέρχεται :

—Ἀπὸ τὸ μόριο *ἄρι*, τὸ ὁποῖο μὲ ἐπένθεση τοῦ *γ* ἐγίνε *ἀγρι*, καὶ τὸ ῥῆμα *κοῶ* (= ἀκούω, ἐννοῶ· πβ. *ἀρίκ[κ]οος* = ὁ ἀσμένως ἀκούων)· ἐπομένως : *ἀγρικῶ*. Δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων/πόλεως : 8(1873 - 74).

—Ἀπὸ τὸ νεολατινικόν (*vulgärlatein*) *oriccio* (<ἰταλ. *orecchio* <λατιν. *auricula* = αὐτί). Τὸ πρότεινε ὁ Κ. Foy. Ὁ Foy γράφει *γρικῶ* καὶ ἀπορρίπτει τὶς γραφές : *γρυκῶ*, *γροικῶ* καὶ *γρηκῶ*. Δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικόν : *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* (= *Bezenbergers*)

1. Α. Κοραῆ, Ἀτακτα, ε. ἀ. Β' 94 - 96.

2. Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐνεστώσης κοινῆς ἡμῶν γλώσσης κλπ. ὑπὸ Γ. Κ., Μόσχα 1808, σ. 8.

3. Γ. Χατζιδάκης, Περὶ τοῦ ῥήματος *γροικῶ*, ΕΕΠΑΘ. 9 (1913) 49. Πβ. Γλωσσολογικαὶ Ἐρευναι, Ἀθῆναι 1934, σ. 336 κέξξ.

Zeitschrift VI 1881 229-230), με τὸν τίτλο : Beiträge zur Kenntniss des Vulgärgriechischen.

—'Απὸ τὸ *βρακεῖν* ποὺ βρίσκεται στὸ χωρίο : *βρακεῖν συνιέναι* τοῦ 'Ησυχίου. 'Η ἀποψη αὐτὴ διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν Δ. Οἰκονομίδη στὸ βιβλίο του : *Lautlehre des Pontischen*, Leipzig 1908, σ. 55, σημ. 2, ἀπὸ ἀφορμὴ τοῦ *ποντιακοῦ* τύπου *ἐργρικῶ*. Κατὰ τὸν Οἰκονομίδη τὸ *βρακῶ* ἔγινε πρῶτα *ἐ-βρεκῶ* καὶ ὕστερα *ἐ-βρεκῶ* ἀπ' ὅπου *ἐργρικῶ* (ὀρθογραφεῖ : *ἐργικῶ*).¹

—'Απὸ τῆ ρίζα *√γρικ-* *γρικ-* (πβ. *γρῖφος*, γερμ. *greiffen* κλπ.). 'Η ἔτυμολογία εἶναι τοῦ Δ. Μαυροφρύδη 'Εκλ. μνημ. ἔ.ἄ. σ. 466. Πβ. καὶ K. Foy ἔ.ἄ. σ. 229.

Ὅλες αὐτὲς τὶς ἔτυμολογικὲς προσπάθειες τὶς ἀπορρίπτει δικαιολογημένα ὁ Χατζιδάκης καὶ δὲν νομίζω ὅτι, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τῆ γνώμης τοῦ Οἰκονομίδη γιὰ τὸ *βρακεῖν* τοῦ 'Ησυχίου, ἀξίζει νὰ συζητηθοῦν καὶ πάλι ἐδῶ.

Τὸ ἴδιο ἀπίθανη εἶναι νομίζω καὶ μιὰ ἄλλη γνώμη τοῦ M. Deffner τὴν ὁποία παρέλειψε νὰ ἀναφέρει ὁ Χατζιδάκης, ἐνῶ παραπέμπει στὸν Οἰκονομίδη, ὁ ὁποῖος τὴν σημειώνει, (ὅπως καὶ τῆ γνώμης τοῦ K. Foy). 'Ο Οἰκονομίδης περιγράφει τὴν ἀποψη τοῦ Deffner μὲ συντομία ὡς ἐξῆς : «M. Deffner (Νέα Ἑλλάς 1874, n. 4) schreibt γρικῶ, indem er auf die Wurzel *kru* zurückführt (s. *Rivista di Filologia* IV S. 272 - 73) ».

'Ας δοῦμε ὅμως τώρα καὶ τὴν ἀποψη τοῦ Γ. Χατζιδάκη : 'Ο Χατζιδάκης συμπληρώνει, ὅπως γράφει, «τὴν ἐλλιπῆ ἔτυμολογίαν» τοῦ Α. Κοραΐ ὡς ἐξῆς : Τὸ *γρικῶ* δὲν προῆλθε, λέγει, ἀπὸ τὴν ἀντίθεση : *ἄγροικος* (= ἄξεστος, ἀγροῖκος) καὶ *ἀγροικίζομαι* (= εἶμαι ἀγροῖκος) καὶ ὕστερα, ἀφοῦ, τὸ *ἀ-* θεωρήθηκε στερητικὸ : *γροικίζομαι*, *γροικῶ* (χωρὶς τὸ *ἀ-*) μὲ τὴν ἀντίθετη ἔννοια, ὅπως θέλει ὁ Κοραΐς. Κι αὐτὸ γιὰτὶ ἡ ἀφαίρεση ἢ ἡ προσθήκη τοῦ ἀρχικοῦ *ἀ-* τόσο τοῦ στερητικοῦ, ὅσο καὶ τοῦ μὴ στερητικοῦ δὲν μεταβάλλει στὴν Ἑλληνικὴ τὴ σημασίαν τῶν λέξεων στὸ ἀντίθετο. Βλ. π.χ. *ἀσφαλίζω* - *σφαλίζω*, *ἀσπίθα* - *σπίθα*, *μάχη* - *ἀμάχη* κλπ. 'Απόδειξη γι'αὐτὸ, λέγει, εἶναι καὶ τὸ *γροικῶ* τὸ ὁποῖο λέγεται πιὸ πολὺ *ἀγροικῶ* (κατὰ τὸ ἀκούω) καὶ ἔχουν καὶ τὰ δύο τὴν ἴδια σημασίαν. 'Επίσης ἀπὸ τὸ *ἀγροικίζομαι* θὰ εἴχαμε τύπους *ἐργροικεῖσθαι* ἢ *ἐργροικίσθαι* καὶ ὄχι *γροικῶ*, *γροικοῦμαι*, *ἡγροικῆσθαι*. 'Αντίθετα ἀπὸ τὸ *ἄγροικος* ἢ *ἀγροῖκος*μποροῦσε νὰ εἴχαμε *ἀγροικῶ*. Τὸ *γροικῶ* ἐπομένως προῆλθε ἀπὸ τὸ *ἄγροικος* (ἄξεστος, ἀγροῖκος) ὡς ἐξῆς : Κατὰ τὸ σχῆμα *ἀγγιχτός* - *ἀγγιχτος*, *ἀδυνατός* - *ἀδύντος*, *ἀνοιχτός* - *ἀνοιχτος* (πβ. *ψητός* - *ἄψητος*, *στρωτός* - *ἄστρωτος*) κτθ. σχηματίστηκε κάποτε ἀπὸ τὸ *ἄγροικος* τὸ ἀμάρτυρο *ἀγροικός* ἢ *γροικός* μὲ σημασίαν ἀντίθετη τοῦ *ἄγροικος*, δηλ. ὁ μὴ ἄξεστος, ὁ μὴ ἀγροῖκος, ὁ συνετός, ὁ νοῶν. 'Οπότε ὕστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ *ἀγρο-*

1. D. Oekonomides *Lautlehre*, ἔ.ἄ., σ. 55, σημ. 2.

κὸς προῆλθε τὸ γροικίζω καὶ γροικῶ. Τὸ ἀμάρτυρο αὐτὸ ἀγροικὸς τὸ βρίσκει, λέγει, μὲ τὸν τύπο ἔγροικος στὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέος, στίχ. 1341 (ἔγροικος εἰς τὴν γραφήν) καὶ προσθέτει ὅτι τὸ μέτρο ἐπιτρέπει καὶ τὸν τονισμὸ ἔγροικος.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀποψη τοῦ Γ. Χατζιδάκη πού, ὅπως εἶπαμε, εἶναι σήμερα ἡ ἐπικρατέστερη (βλ. ἀνωτέρω σ. 216).

Ὡστόσο τὴ γνώμη αὕτη ὁ μόνος, ὅσο ξέρω, πού τὴν ἀμφισβήτησε μὲ ἐπιχειρήματα ὡς τώρα εἶναι ὁ Στ. Ἀλεξίου καὶ μάλιστα πολὺ πρόσφατα (1976). Ὁ Ἀλεξίου (Λέξεις Ἑρωτοκρίτου, ἔ.ἀ. σ. 178) πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὅτι «Ἄλλο πράγμα εἶναι τὸ ζητούμενον ἀγροικὸς¹ καὶ ἄλλο τὸ ἔγροικος, πού διαφέρει καὶ στὸν τονισμὸ (δηλ. στὸ κυριότερο σημεῖο κατὰ τὴ θεωρία τοῦ Χατζιδάκη) καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀρχικὸ φωνῆν». Ὁ Χατζιδάκης, λέγει, θέλησε νὰ ξεπεράσει τὴ δυσκολία γράφοντας ὅτι «ὁ τονισμὸς τοῦ χειρογράφου ἔγροικος δὲν ἔχει σημασίαν (ἅτε τοῦ μέτρου ἐπιτρέποντος καὶ τὸν τονισμὸν ἔγροικος), ὅπως οὐδὲ τὸ ἐν ἀρχῇ ἔ. πβ. ἔχτυπος, ἐξημιὰ κλπ.». Ἐτσι ὁμοῦς λέγει ὁ Ἀλεξίου, δὲν ἔμεινε τίποτε ἀπὸ τὸ προσαχόμενον παράδειγμα. Προσθῆτε ἀκόμα ὁ Ἀλεξίου ἓνα πολὺ πιὸ πειστικὸ κατὰ τὴ γνώμη μου ἐπιχείρημα, γιὰ νὰ ἀπορρίψει τὴν πρόταση τοῦ Χατζιδάκη. Ὁ τύπος, λέγει, ἀγροικὸς μαρτυρεῖται ἤδη στὴ νέα Ἑλληνικὴ ὡς συνώνυμο καὶ ὄχι ὡς ἀντίθετο τοῦ ἀγροικος (κάτι ἀνάλογο δηλ. πού παρατήρησε ὁ Χατζιδάκης στὴν ἐτυμολογία τοῦ Κοραῆ) καὶ παραπέμπει στὸ Lexikon der Archaismen τοῦ Ν. Ἀνδριώτη.² Πράγματι ὁ τύπος ἀγροικὸς (= ἄξεστος, ἀγροῖκος κλπ.) δὲν σώζεται μόνον στὴ νέα Ἑλληνικὴ (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Lexikon der Archaismen τοῦ Ν. Ἀνδριώτη, βλ. καὶ : Ι.Α., στὴ λ. ἀγροῖκος = τραχὺς, ἄγριος, Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Λεξ. Ποντ., ἔ. ἀ. στὴ λ. ἀγροικὸς, G. Rohlf, Historische Grammatik der unteritalienischen Graziat, München 1950, σ 87 : agrikó = ἀγροῖκος κ.ἄ.), ἀλλὰ μαρτυρεῖται ἤδη καὶ στὴ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ (βλ. Ε. Κριαρᾶ, Λεξικὸ μεσν. ἔ.ἀ. στὴ λ. ἄγροικος).

Τὸ ἐπιχείρημα εἶναι νομίζω ἀρκετὰ πειστικόν, γιὰτὶ ἂν εἶχε σχηματιστεῖ ποτὲ ἐπίθετο ἀγροικὸς μὲ σημασίαν ἀντίθετη τοῦ ἀγροικος αὐτὸ ἔπρεπε νὰ εἶχε διασωθεῖ κάπου. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχει ἐξαφανισθεῖ ἐντελῶς μιὰ σημασία ἐνὸς τόσο σημαντικοῦ ἐπιθέτου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ὅτι προῆλθε ἓνα ἤδη μεσαιωνικὸ καὶ πανελλήνιο σχεδὸν ρῆμα μὲ τόση ποικιλία τύπων, ὅπως εἶναι τὸ ἀ-γρυκῶ. Τὸ γεγονὸς λοιπὸν ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἔχει διασωθεῖ κανένα τέτοιο ἐπίθετο, ἀλλὰ ἴσια ἴσια σώθηκε σὲ νεοελληνικὰ διαλέκτους

1. Εἶναι δηλαδὴ ἀμάρτυρο (ἐπομένως : *ἀγροικὸς).

2. N.P. Andriotis, Lexikon der Archaismen in neugrichischen Dialekten, Wien 1974.

κοντά στο άρχ. *ἄγροικος* και τύπος *ἄγροικός* με την ἴδια σημασία, αυτό δείχνει πόσο ἀπίθανη εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Γ. Χατζιδάκη.

Ὡστόσο, παρά την πειστική αὐτή ἐπιχειρηματολογία με την ὁποία ἀπέδειξε ὅτι ἡ ἐτυμολογία τοῦ Χατζιδάκη εἶναι ἀνεπιτυχής, ὁ Ἀλεξίου δὲν μπόρεσε και ὁ ἴδιος νὰ ἀπαγγιστῶθεϊ ἀπὸ τὸ άρχ. ἐπίθ. *ἄγροικος*, ἐπηρεασμένος ἴσως ἀπὸ την ἐπικράτηση τῆς ὀρθογραφίας τοῦ γρυνκῶ με οἱ. Γιαυτό και προσπάθησε και αὐτὸς με τὴ σειρά του νὰ τροποποιήσει ἀπλῶς τὴ γνώμη τοῦ Χατζιδάκη. Ἔτσι κατὰ τὸν Ἀλεξίου : «ὅχι ἡ μεταβολὴ τοῦ τονισμοῦ, ἀλλὰ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἀρχικοῦ *ā-*, πού θεωρήθηκε στερητικό, σὲ «προθετικό - περιεκτικό» - ἐ τοῦ τύπου πού μελέτησε τελευταῖα ὁ Μ. Παρλαμᾶς (Λειμωνάριον, σ. 286) κέξξ.¹ πβ. *ἔγραφος*, *ἐκλερος*, *ἐμορφος*, *ἐριζος*, *πολυέσπλαχνος*, *ἐφυλος* κλπ. (ἀπὸ ἀρχαῖα σύνθετα με *ἐν* και *εὐ*) καθόρισε και τὴ μετάπτωση τῆς σημασίας ἀπὸ την ἀρνητική *ἄγροικος* «ὁ μὴ νοῶν» στὴ θετική *ἔγροικος* «ὁ νοῶν». Ἀπὸ τὸν τελευταῖο αὐτὸ τύπο γεννήθηκε τὸ ρ. *ἐγροικῶ* «νοῶ» (Χρον. Μορ. 2692, 4120, Σαχλ. ἔ. ἀ. σ. 83 στ. 153, Πενθ. θαν. 472) κατὰ τὰ *ἄκληρος* - *ἀκληρῶ*, *διάφορο* - *διαφορῶ*, και ἀπὸ αὐτὸν τὰ *ἄγροικῶ* και *γροικῶ*, ἀφοῦ κατὰ τὴν ὀρθὴ παρατήρηση τοῦ Χατζιδάκη (ἔ.ἀ. σ. 337) «ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἡ προσθήκης τοῦ ἀρκτικοῦ *α* δὲν συνάπτεται στενῶς μετὰ τῆς ἀρνητικῆς ἐννοίας».

Αὐτὴ εἶναι ἡ τροποποίηση πού πρότεινε ὁ Ἀλεξίου : τὸ γρυνκῶ σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ *ἔγροικος* ὡς ἀντίθετο τοῦ *ἄγροικος* κατὰ τὸ σχῆμα : *ἄγραφος* - *ἔγραφος* κτθ. Ἐπομένως ὡς ἀρχικός τύπος πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὁ τύπος *ἔγροικῶ*.

Ὅπως θὰ δοῦμε ὅμως και ἡ ἀποψη αὐτὴ τοῦ Ἀλεξίου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ θεωρηθεῖ πιθανή. Ὑπάρχουν και στὴν ἐρμηνεία αὐτὴ λόγοι, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἀναγκάζουν νὰ μὴ τὴ δεχθοῦμε ὡς ὀρθή. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου οἱ ἐξῆς :

α) οἱ τύποι, ὅπως : *ἔγραφος*, *ἐκλερος*, *ἐμορφος*, *ἐριζος*, *πολυ-έσπλαχνος*, *ἐφυλος* κλπ. εἶναι διαλεκτικοὶ και προέρχονται πολὺ σωστὰ ἀπὸ λόγιους τύπους *ἔγγγραφος*, *εὐκκληρος*, *εὐμορφος*, *ἐρριζος*, *πολυ-εὐσπλαχνος*, *ἐμφυλος* και φυσικὰ ὕστερα ἀπὸ φωνητικὴ μεταβολή. Τέτοια ὅμως περίπτωση δὲν συναντοῦμε στὸ *ἔγροικος*, ἀφοῦ ποτὲ δὲν ὑπῆρξε, ὅσο ξέρω, λόγιος τύπος : **ἔγγροικος* (*ἐν-γροικος*) ἢ **εὐγροικος*.

β) γιὰ νὰ θεωρηθεῖ τὸ ἐ-στὸ *ἔγροικος* περιεκτικό, ὅπως στὰ κρητικὰ *ἐγαλο* και *ἐγομο* (Μ. Παρλαμᾶς, Λειμωνάριον, σ. 287) προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ κάποιου οὐς. **γροικό*, ὅπως τὸ γάλα στὸ *ἐγαλος* και ὁ γόμος στὸ *ἐγομο*. Ὅμως και πάλι τέτοιο οὐς., ὅσο ξέρω δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ πουθενά.

γ) ἀν ἀπὸ ἑνα τέτοιο ἐπίθ. *ἔγροικος* εἶχαμε ρ. *ἐγροικῶ*, τότε ἔπρεπε ὁ τύπος *ἄγροικῶ* νὰ θεωρηθεῖ ὡς παράγωγο τοῦ ἀντίθετου σημασιολογικὰ ἐπίθ.

1. Ἀθηνᾶ 73 - 74 (1972 - 1973) 286 κέξξ.

ἄγροικος καὶ νὰ ἔχει τὴ σημασία : εἶμαι ἀγροῖκος, ἄξεστος, πράγμα πού πάλι δὲν συμβαίνει.

δ) ἐνῶ ἀπὸ τῶ ἐπίθ. ἄκληρος ἔχουμε παράγωγο (λόγιο) ρ. ἀκληρῶ δὲν ἔχουμε, ὅσο ξέρω, κανένα παράγωγο ρ. ἀπὸ τὰ ἐπίθετα τοῦ τύπου *ἐγραφος* (μὲ ε-), ὅπως π.χ. **ἐγραφῶ*, **ἐκληρῶ*, **ἐμορφῶ*, **ἐρριζῶ*, **πολυεσπλαχνῶ*, **ἐφυλῶ* ἢ **ἐγομῶ*, ἀφοῦ κατὰ τὸν Ἀλεξίου τὸ *ἐγροικος* ἀνήκει στὴν κατηγορία αὐτὴ τῶν ἐπιθέτων.

ε) συμβαίνει πολλές φορές ἕνας διαλεκτικὸς τύπος μιᾶς λέξεως ἢ μιᾶ διαλεκτικῇ λέξει νὰ γίνῃ πανελλήνια. Ἄν τὸ *γρυνῶ* προέρχονταν ἀπὸ τὸ διαλεκτικὸ ἐπίθετο *ἐγροικος* ἔπρεπε ὁ τύπος *ἐγροικῶ* νὰ εἶναι πανελλήνιος πράγμα πού πάλι δὲν συμβαίνει. Ἀντίθετα περισσότερο γνωστὸς εἶναι ὁ τύπος *ἀγροικῶ*. Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ *ἐγρυνκος* πρέπει νὰ θεωρηθεῖ κανονικὸς σχηματισμὸς ἀπὸ τὸ *ἐγρυνῶ* καὶ ὄχι ἀντίθετα, καὶ αὐτὸ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τύπος *ἐγρυνῶ* σχηματίστηκε μᾶλλον ἐκεῖ ὅπου σώθηκε τὸ ἀρχ. ἐπίθ. *ἄγροικος* ἢ *ἀγροικός* μὲ τὴ σημασία : ἀγροῖκος, ἄξεστος κτθ., ὅπως εἶναι π.χ. ἡ Σαντὰ τοῦ Πόντου (βλ. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Λεξ. Ποντ. ἔ.ἀ. στὴ λ. *ἀγροικός* καὶ *ἐγροικῶ*). Ἔτσι ὁ σχηματισμὸς αὐτὸς μὲ ε- δὲν εἶναι, ὅπως νομίζει ὁ Ἀλεξίου, ὁ ἀρνητικὸς τύπος τοῦ *ἄγροικος*, ἀλλὰ τύπος πού προήλθε κανονικὰ ἀπὸ τὸν ἀόρ. *ἐγρύκησα* (ποντιακὰ : *ἐγρύκ'σα*) τοῦ ἀρχικοῦ *γρυνῶ* (ἢ *γρυνκίζω*). Ἀντὶ δηλ. τὸ *γρυνῶ* νὰ γίνῃ *ἀγρυνῶ*, ὅπως σὲ ἄλλες περιοχὲς (ἀπὸ τὴ συντακτικὴ σχέση : νὰ *γρυνῶ*, θὰ *γρυνῶ*, τὰ *γρυνῶ* κτθ., βλ. Ν.Π. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολ. Λεξ., ἔ.ἀ. στὴ λ. α προθετικὸ) ἔγινε στὴν Ποντιακὴ καὶ ἴσως καὶ ἄλλου : *ἐγρυνῶ* (πβ. *ἐγρύκεμαν*, *ἐγρυνισμένος*), γιὰ νὰ μὴ συμπέσει ἴσως (προφύλαξη) μὲ τοὺς τύπους : *ἀγροικός*, *ἀγροίκιστος*, -*ιστα*, πβ. *ἀγροίξια* (μωρία, ἀνοησία)¹ πού ἡ σημασία τους εἶναι ἄσχετη μὲ τὸ *γρυνῶ*. Ἐπομένως καὶ τὸ *ἐγρυνκος* τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως σχηματίστηκε κανονικὰ μὲ ε- ἀπὸ τὸν ἀόρ. *ἐγρύκησα* ἢ *ἐγρύκισα* (*γρυνκίζω*) γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἴσως ἡ ὁμωνυμία, μὲ τὸ *ἄγροικος*, τὸ ὁποῖο, ὅπως καὶ τὸ *ἀγροικός*, μαρτυρεῖται καὶ ὡς μεσαιωνικό.²

στ) (πού ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν παραγωγὴ τοῦ *γρυνῶ* ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἐπίθ. *ἄγροικος* γενικὰ) Νομίζω ὅτι ἡ ἀντίθετη ἔννοια τοῦ ἀρχ. ἐπίθ. *ἄγροικος* (=ἄξεστος, ἀγροῖκος, ἀπολίτιστος)³ δὲν εἶναι : νοήμων, ὁ νοῶν, ἀλλὰ : πολιτι-

1. Ἐπομένως ἡ λ. *ἀγροίξια* (ἀνοησία, π.χ. *ἀσ' σὴν ἀγροίξιν ἀτ πολλὰ ἔπαθεν*) δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ *ἐγροίκ' σα*, ἀόρ. τοῦ *ἐγροικῶ*, ὅπως ἐσφαλμένα σημειώνει ὁ Α. Παπαδόπουλος, Ἱστορ. Λεξ. Ποντ., ἔ.ἀ., ἀλλὰ ἀπὸ τὰ *ἀγροικήσια*, *ἀγροίκτητος*, βλ. Ι.Α. στίς λλ.

2. Ε. Κριαρᾶ, Λεξικό μεσ., ἔ.ἀ. στὴ λ. *ἄγροικος*.

3. Βλ. π.χ. Πολυδεύκη 9,12 : *ἄγροικος ὁ σκαιὸς καὶ ἀγροῖκος ὁ ἐν ἀγρῶ ζῶν· ἐπι δ' ἀμφοῖν ὁ ἄγριος καὶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ σκαιοῦ... εἰποις δ' ἂν καὶ ἄγροικον μούσαν τὴν αἰπόλων τε καὶ ποιμένων.*

σμένος, εὐγενικός κτθ¹. Ἡ ἔννοια νοήμων φαίνεται μάλλον δευτερεύουσα. Χρειάζεται ἐπομένως καλὴ θέληση, ποὺ φυσικά δὲν ἀρκεῖ, γιὰ νὰ δεχτοῦμε σχηματισμὸ ἀπὸ τὸ ἄγροικος ἄλλου ἐπιθ. ἄγροικός, ἐγροικός μὲ τὴν ἔννοια : ὁ νοῶν, ὁ συνετὸς κτθ. ἢ ὅποια νὰ θεωρηθεῖ ἀντίθετη τῆς ἔννοιας : ἄξεστος, ἀγροῖκος.

Πρὶν ἀπὸ τὸν Στ. Ἀλεξίου σιωπηρὰ ἀπέρριψε τὴν ἐτυμολογία τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Χατζιδάκη ὁ Α.Α. Janssen, ἐκδότης τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου². Ὁ Janssen φαίνεται πῶς καὶ αὐτὸς δὲν ἱκανοποιήθηκε μὲ τὴν ἐτυμολογία ἀπὸ τὸ ἄγροικος καὶ γιὰ αὐτὸ στὸν σχολιασμὸ τοῦ γρουκῶ τῶν στίχων 199 (καὶ νὰ γρούκουν τὴν μελωδίαν τῆς κόρης τῆς ὥραιας) καὶ 237 (παρακαλῶ σε, ἀφέντη μου, θέλω νὰ μὲ γρουκήσης) τοῦ ποιήματος ἀναφέρει τὴν ἀποψη τοῦ Κοραῆ, στὸν ὁποῖο ἀποδίδει τὴν παραγωγή τοῦ γρουκῶ ἀπὸ τὸ ἄγροῖκος, καὶ παράλληλα ἐνσωματώνει καὶ τὴν ἐτυμολογία τοῦ Χατζιδάκη ὡς ἑξῆς: «Korais putat γροικῶ oriundum esse a voce ἀγροῖκος (rusticus, incultus, imprudens); cum translatione accentus ἀγροικός (γροικός) - cultus, prudens - νοήμων (Cfr. Chron. Mor. H. 1341 : ἐγροικός εἰς τὴν γραφὴν - γνωστικός); inde ἀγροικῶ, γροικῶ...». Ὑστερα παραπέμπει α) στὸν Ἑρωτόκριτο, ἔκδ. Στ. Ξανθοῦδιδου, β) στὸν Γ. Χατζιδάκη, Ἑλληνικαὶ Μελέται, Ἐπ. Παν. 1913, γ) στὸν P. Kretschmer, Glotta VII 1916 (Literaturbericht 1913) καὶ δ) στὴν ἔκδοση τοῦ Λιβίστρου ἀπὸ Lambert - van de Kolff.

Ἀμέσως ἔπειτα προτείνει τὴ δική του ἐτυμολογία, ἡ ὅποια, ὅπως θὰ δοῦμε, πλησιάζει τὴν ἀλήθεια. Γράφει λοιπὸν ὁ Janssen :

«Mihi videtur ortus verbi γρουκῶ vel γροικῶ alio modo esse explicandus. Sicut στήκω, ἀπολέκω, γρηγορῶ, coorta sunt ex perfectis temporibus verborum (cfr. Psaltis, 245), ita γρουκῶ ex (γ)έγρυκα, perfecto verbi γρύζω - grunnio, murmuro (dictum de hominibus), muttio. Cfr. in Sent. Ant. οὐδὲ γρύ ἀπεκρίνατο - ne mu quidem fecit; Aristoph. Plut. 17, οὐδὲ ἐτόλμησε γρύζει τὸ παράπαν οὐδὲν (Isaeus ed. Bekker 8,17). γρύζει etiam de infantium sonis dicitur (Cfr. Aristophanes Nubes 963) per sententiam, assentiendi causa mu feci, vel "dedi" orta sunt" audio, intelligo"...».

Ὅπως βλέπουμε ὁ Janssen παράγει τὸ γρουκῶ ἀπὸ τὸν παρακείμενο τοῦ ἀρχ. ρ. γρύζω (μουρμουρίζω, γκρινιάζω) τὸν ὁποῖο σημειώνει ὡς (γ)έγρυ-

1. Θ. Βοστταντζόγλου, Ἀντιλεξικὸν ἢ ὀνομαστικὸν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1962 2, 826-827, 1356-1357, 1377-1378.

2. Antonius A. Janssen, Narratio neograeca Apollonii Tyrii, Textus graecus prolegomenis commentariisque et translatione latina instructus (Noviomagenses indagaciones ad res antiquas spectantes, 2-) Ἀμστερνταμ-Ἀμβέρσα 1954. Τὴν πληροφῶρὰ τῇ χρωστῶ στὸν φιλόλογο κ. Ἀθηνόγενη Χατζηπαναγιωτίδου ποὺ τὸν εὐχαριστῶ.

κα, ἀμάρτυρον, ὅσο ξέρω, ὅπως καὶ ὁ κανονικὸς γέγρακα, κατὰ τὸ σχῆμα : *ἔστηκα - στέκω, ἀπώλεκα - ἀπολέκω* κλπ.

Ἄλλὰ καὶ πάλι ἡ ἑρμηνεία αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πιθανή γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους : α) ἀπὸ τὸν παρακαίμενο γέγρακα (ποὺ δὲν ἔτυχε νὰ μαρτυρεῖται) ἢ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνύπαρκτους τύπους *ἐγρύκα* ἢ *γεγρύκα* θὰ περιμέναμε ἔνεστῶτα **γρύκω* καὶ ὄχι *γρυκῶ*, ὅπως ἀπὸ τὸ *ἔστηκα* ἔχουμε *στήκω* (= μεταγν., πβ. νεοελλ. *στέκω*) καὶ στὰ Ποντιακά τὸ *ἀπολέκω* ἀπὸ τὸν ἄορ. *ἐπέλεκα* (= ἀπέλυσα, τοῦ *ἀπολύω* πβ. τὰ μεσν. *ἀπόλυκα* καὶ *ἐπόλυκα*¹ καὶ τὸ νεοελλ. διαλεκτ. *ἀπόλ' κα*²) καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ μεσν. *ἀπόλεκα* (πβ. Γεώργ. Μοναχ. σ. 265 *πάλιν τὸν νοῦν ἀπόλεκας*) ἀντὶ *ἀπολώλεκα* ποὺ νόμισε ὁ Γ. Χατζιδάκης.³ Πρόσθεσε ἀκόμα καὶ τὰ *εὐρήκω* ἀπὸ τὸ *εὐρηκα* καὶ *θήκω* ἀπὸ τὸ *ἔθηκα*, ἐπίσης τῆς Ποντιακῆς.⁴ Ὁ Janssen ἀνέφερε ὡς παράδειγμα καὶ τὸ *γοηγορῶ* προφανῶς ἀπὸ τὸ *ἐγορήγορα* ἢ ἀναλογία ὅμως αὐτὴ δὲν νομίζω ὅτι προσφέρεται ἐδῶ, γιατί α) δὲν ἔχουμε ἀντίστοιχες καταλήξεις *σέ-κα* καὶ *-κω* καὶ β) τὸ *γρυκῶ* ἔχει διαφορετικὴ σημασία καὶ ὄχι τὴν ἴδια μὲ τὸν παρκμ. *γέγρακα* καὶ τὸν ἐνεστ. *γρύζω*, πράγμα ποὺ δὲν συμβαίνει στίς ἀντιστοιχίες : *ἔστηκα - στήκω, ἐπέλεκα (ἀπολύω) - ἀπολύκω, εὐρηκα - εὐρήκω*, κλπ. ὅπου ἡ σημασία παραμένει ἡ ἴδια καὶ στὸν νέο ἐνεστῶτα.

Ἀναφέρει ὅμως ὁ Janssen, ὅπως εἶδαμε, γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἂποψή του, τὸ γνωστὸ χωρίο τοῦ Ἀριστοφάνη, Πλ. 17 *καὶ ταῦτ' ἀποκρινομένῳ τὸ παράπαν οὐδὲ γρῦ* (τὸ ἀναφέρει ὡς : *οὐδὲ γρῦ ἀπεκρίνατο*) καὶ τὸ προέταξε μάλιστα ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἰσαίου (8,17 ἐκδ. Bekker-8,27 ἐκδ. Thalheim) : *οὐκ ἐτόλμησε γρύξαι τὸ παράπαν οὐδὲν*.

Ἀκριβῶς ἡ παράθεση τῶν χωρίων αὐτῶν τράβηξε τὴν προσοχή μου καὶ μὲ ὀδήγησε νὰ σκεφτῶ καὶ νὰ βρῶ τὴ σωστὴ ἴσως, ὅπως ἐγὼ πιστεύω,

1. Ε. Κριαρᾶ, Λεξικὸ μεσν. ξ.ἀ. στὴ λ. *ἀπολύω*. Πβ. D. Oekonomides, Lautlehre, ξ.ἀ. σ. 19, σημ. 6.

2. Εὐ. Μπουντιῶνα, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, Ἀρχεῖα Κοραῖ Α', Ἀθῆναι 1892, σ. 52.

3. G. Hatzidakis, Einleitung in die neugriechische Grammatik, Leipzig 1892, σ. 399. Ὁ Α. Janssen παραπέμπει στὸν St. Psaltes, Grammatik der byzantinischen Chroniken, Göttingen 1913, σ. 245, ὁ ὁποῖος παίρνει τὴν πληροφορία τοῦ ἀπὸ τὸν Χατζιδάκη. Ὁ Χατζιδάκης μολονότι χαρακτηρίζει τὸν τύπο ποντιακὸ καὶ παραπέμπει στὸν Οἰκονομίδη (D. Oekonomides, Lautlehre. ξ.ἀ., σ. 19 καὶ 85), ὥστόσο δὲν δέχεται τὴν ἑρμηνεία ἐκείνου (σ. 19, σημ. 6 καὶ σ. 85, σημ. 5). Βλ. ὅμως καὶ Α. Παπαδόπουλο, Ἱστορ. Λεξ. Ποντ., ξ.ἀ. στὴ λ. *ἀπολύω* καὶ *ἀπολύω*.

4. D. Oekonomides, Lautlehre, ξ.ἀ. σ. 85, σημ. 5., G. Hatzidakis, Einleitung, ξ.ἀ., σ. 399, Α. Παπαδόπουλου, Ἱστορ. Λεξ. Ποντ., ξ.ἀ. στίς λέξεις.

έτυμολογία τῆς λέξεως. Ἡ έτυμολογία λοιπὸν ποὺ προτείνω εἶναι ἡ ἀκόλου-
θη :

*

Ὅπως εἶναι γνωστὸ τὸ ἀρχ. ἄκλιτο γρῦ¹ ἀρχικά ἦταν λέξη ἡχομιμητική καὶ ἀπέδιδε τῇ φωνῇ τοῦ γουρουνιοῦ : γροῦ (βλ. π.χ. τὰ σχόλια στὸ χωρίο τοῦ Ἀριστοφ. Πλουῦτος 17)². Ἔπειτα πῆρε σιγὰ σιγὰ καὶ τῇ σημασίᾳ : ἡ ἐλάχιστη φωνή, τὸ μурμουриσμα, προκειμένου γιὰ τοὺς ἀνθρώπους (βλ. πα-
ρακάτω). Ἀπὸ τὸ γρῦ ὕστερα σχηματίστηκε κανονικὰ ρῆμα γρύ-ζω, ὅπως ἀπὸ τὸ ἀλαλά ἀλαλά-ζω, ἀπὸ τὸ κρᾶ κρᾶ-ζω, ἀπὸ τὸ φεῦ φεῦ-ζω, ἀπὸ τὸ ὦ ὦ-ζω κ.ἄ., ἀρχικά μὲ τῇ σημασίᾳ : φωνάζω γρῦ (γκρού), γιὰ γουρούνια, π.χ. Ἀλκίφρ. 3,73 = 2,29... γρύζουσι... (ένν. οἱ δέλφακες) μάλ' ἀηδές, πβ. Τζέ-
τζη, Ἱστορ. 4, 887 τὸ γρῦ ῥύπος τοῦ ὄνυχος καὶ ἡ φωνή τοῦ χοίρου ἢ γιὰ σκύλους, π.χ. Ἡσύχ. γρύζαι... ὀλακτῆσαι, πβ. Π. Διαθ. Ἐξοδ. 11,7 οὐ γρύξη κύων... καὶ ὕστερα : λέγω γρῦ, μурμουρίζω, γογγύζω, γκρινιάζω γιὰ ἀνθρώπους, π.χ. Ἰσαῖος 8,17 (8,27) οὐκ ἐτόλμησε γρύξαι τὸ παράπαν οὐδέν, Ἀριστοφ. Νεφ. 963 πρῶτα μὲν ἔδει παιδὸς φωνὴν γρύξαντος / μηδὲν ἀκοῦσαι... ἢ καὶ : λέγω, μιλῶ, π.χ. Ἡσύχ. γρύζειν φθέγγεσθαι, λέγειν, γρύξαι ἡρέμα κράξαι ἢ ἡρέμα φθέγγεσθαι, πβ. καὶ ἀναγρύζω, π.χ. Ἀριστοφ. Νεφ. 945... ἦν ἀναγρύξη. Στὸ Λεξικὸ LSJ οἱ σημασίες τοῦ γρύζω σημειώ-
νονται ἀντίστροφα : 1) λέγω γρῦ καὶ 2) γρυλλίζω, γιὰ γουρούνια.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι τὴν ἴδια σημασιολογικὴ διαφοροποίηση παρα-
τηροῦμε καὶ στὸ νεοελλ. διαλεκτικὸ ρῆμα γρούζω³. Ἀναφέρεται μὲ τίς ση-
μασίες 1) φωνάζω γροῦ γρού, γιὰ ζῶα : γουρούνια, σκυλιά, λύκους κλπ. ἢ γιὰ πουλιά : περιστέρια κ.ἄ. καὶ 2) ψιθυρίζω, μурμουρίζω, γκρινιάζω, γιὰ ἀνθρώπους. Δὲν ἀποκλείεται ἐπομένως νὰ εἶναι ἐπιβίωση τοῦ ἀρχ. ρ. γρύζω⁴ (πβ. ἀρχ. υ = ου).

1. Ἀκολουθῶ τὸν τονισμό τοῦ LSJ. Βλ. καὶ Thesaurus graecae linguae, λ. γρῦ : γρῦ vel γρῦ.

2. N. P. Andriotis, Die Ausdrucksmittel für «gar nichts», «ein wenig» und «sehr viel» im Alt - Mittel und neugriechischen, Byzantinisch-neugriechischen Jahrbücher, 16 (1939) σ. 68, σημ. 1.

3. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὰ Λεξικά : Δ. Δημητράκου, ἔ.ἄ., λ. γρούζω, Πρώτας, ἔ.ἄ., λ. γρούζω (ἔπου καὶ οὐς. γρουξιά, ἢ καὶ γρουξίμο, τό). Πβ. Π. Βλαστοῦ, Σύνω-
μα καὶ συγγενικά, Ἀθήνα 1931, σ. 237.

4. Δὲν σημειώνεται στὸ Lexikon der Archaismen, ἔ.ἄ. τοῦ Ν. Ἀνδριώτη καὶ δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω καὶ τὴν περιοχὴ. Ἡδὴ τόσο ὁ τύπος γρούζω ὅσο καὶ ὁ τύ-
πος γρύζω εἶναι συνηθισμένοι στὴ νέα Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία, π.χ. γρούζω : Πολέμης, Παιδ.
Λύρα, Σκίπης, Κοχλ. σ. 78 Ἐλύτης, Ἔξ. ἐστὶ 33, Καζαντζάκης, Ὀδύσε. Λεξ., Βλα-
στοῦ, Ἀργῶ, γλωσσ. κἄ. γρύζω : Παπαδιαμάντης, Χ. Δ. σ. 117, Φόνισσα, σ. 69, Καρ-
καβίτσας, Λόγ. 37 κ.ἄ. Τίς παραπομπὲς τίς πῆρα ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Λεξικοῦ νέας Ἑλλη-
νικῆς Λογοτεχνίας τοῦ Ἰνστιτούτου Νεοελλ. Σπουδῶν, τοῦ Ἰδρύματος Μαν. Τριαντα-
φυλλίδη. Τὸν διευθυντὴ κ. Β. Φόρη καὶ τὴν κ. Μαρία Κοκδλη εὐχαριστῶ θερμά.

Φαίνεται ὁμως ὅτι ἤδη στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἡ χρῆσις τοῦ γρῦ ἀπὸ τὴν ἔννοια : φωνὴ χοίρου κλπ. καὶ ὕστερα μουρμούρισμα, ἐλάχιστη φωνὴ μετέπεσε σιγὰ σιγὰ στὴν ἔννοια γενικὰ : τὸ πολὺ λίγο κάθε πράγματος, τὸ ἐλάχιστο. Ἡ σημασιολογικὴ αὐτὴ μεταβολὴ μιᾶς λέξεως ἀπὸ τῆ σημασίας : τὸ πολὺ λίγο ἐνὸς συγκεκριμένου πράγματος στὴν σημασίαν : τὸ πολὺ λίγο γενικὰ κάθε πράγματος εἶναι φαινόμενο συνηθισμένο στὴν Ἑλληνικὴ. Ὡς δοῦμε μερικὰ παραδείγματα : Α. ἀρχ. ἑλλ. ἀκτίς, ἡ 1) ἡ ἀχτίδα τοῦ ἡλίου, ἐπομένως τὸ λίγο φῶς 2) τὸ ἐλάχιστο, π.χ. Ἀπολλ. Ῥοδ. I, 731 *μῆς ἔτι δεύετο ἀκτῖνος, ἀττάραγος ὁ 1*) ἡ ψίχα, κομματάκι ψωμοῦ 2) τὸ πολὺ λίγο, π.χ. Ἑτυμολ. Μ. 167, 56 *τίθεται ἡ λέξις καὶ ἐπὶ τῶν ἐλαχίστων, ἔγκαφος 1*) μπουκιὰ, κομματί ψωμοῦ 2) τὸ πολὺ λίγο, Ἡσύχ. *ἔγκαφος* : ... ἐλάχιστον, σπιθαμὴ, ἡ 1) ἡ σπιθαμὴ, ἡ μικρὴ ἀπόστασις 2) τὸ ἐλάχιστο, π.χ. Διογενειαν. 8,17 *σπιθαμὴ τοῦ βίου, τάνυρι, τὸ 1*) τὸ ψίχαλο 2) τὸ ἐλάχιστο, π.χ. Ἑτυμ. Μ. *τὸ βραχύτατον καὶ ἐλάχιστον οἶον ψίχα*¹ *λέγουσι κ.ἄ. Β. νέα Ἑλλην. ἀχτίδα, ἡ 1*) τὸ λίγο φῶς, μιὰ ἀχτίδα 2) τὸ πολὺ λίγο, π.χ. *μιὰ χτίδα χεροβότανα*², *ἵνα, ἡ 1*) ἡ ἵνα ἀπὸ τὸ κρέας, τὸ πολὺ μικρὸ κομματάκι τοῦ κρέατος 2) τὸ πολὺ λίγο, π.χ. *μιὰ γίνα νερό*³, *κλωνί, τὸ 1*) τὸ κλωνάρικι τῶν φυτῶν 2) τὸ πολὺ λίγο, π.χ. *ἕνα κλωνι πιπέρη, ἕνα κλωνι ἀλάτι* κλπ.⁴

Στὴν κατηγορίαν αὐτὴν πρέπει νομίζω νὰ ἐνταχθεῖ, ὅπως πολὺ σωστὰ ὑποπεύθηκε ὁ Ν. Ἀνδριώτης⁵, καὶ ἡ σημασία τοῦ γρῦ : ἀκαθαρσία τῶν νυχθῶν, π.χ. Παροιμιογρ. I, 142 *καὶ γὰρ τὸν ἐν τοῖς ὄνυξι ῥύπον λέγουσιν γρῦ, Ἡσύχ. γρῦ ὁ ὑπὸ τῷ ὄνυχι ῥύπος...* Τζέτζη, Ἱστορ. 4. 877... *τὸ γρῦ ῥύπος τοῦ ὄνυχος...* δηλ. τὸ ἐλάχιστο (πβ. νεοελλ. *μιὰ νυχιά*).

Ἀπὸ τῆ σημασίας ὕστερα αὐτῇ : πολὺ λίγο, ἐλάχιστο ἦταν εὐκόλο νὰ πάρει ἡ λ. γρῦ τὴν σημασίαν : ἐντελῶς τίποτε, καθόλου σὲ ἀρνητικὰς ἐκφράσεις, ὅπως οὐδὲ γρῦ, *μηδὲ γρῦ* πβ. νεοελλ. οὔτε γρῦ.

Καὶ ἡ σημασιολογικὴ αὐτὴ μεταβολὴ μιᾶς λέξεως ἀπὸ τῆ σημασίας : πολὺ λίγο στὴν σημασίαν καθόλου ὅταν χρησιμοποιεῖται σὲ ἀρνητικὰς ἐκφράσεις εἶναι ἐπίσης φαινόμενο συνηθισμένο στὴν Ἑλληνικὴ. Ἴδου μερικὰ παραδείγματα : Α. ἀρχ. ἑλλ. ἀκαρῆ 1) τὸ ἐλάχιστο, π.χ. Πολυδ. 2,33 *ἀκαρὲς μέντοι τὸ σμικρὸν λέγεται, ὃ διὰ τὴν σμικρότητα οὐ κατακείρεται* (ἀπὸ δῶ καὶ τό : ἀκαριαῖος), Ἀριστοφ. Πλ. 244 *ἐν ἀκαρῇ χρόνον 2*) ἀρνητ. οὐδ' ἀκαρῆ : καθόλου, π.χ. Ἀριστοφ. Σφ. 1649 *τῶν γὰρ πατρῶων οὐδ' ἀκαρῇ μετέστί σοι, ἀττάραγος ὁ, 1*) πολὺ λίγο, βλ. παραπάνω 2) ἀρνητ. οὐδ' ἀττάραγον : καθό-

1. Βλ. Ν.Ρ. Ανδριώτης, Die Ausdrucksmittel ξ.ξ., σ. 105.

2. Στὸ ἴδιο, σ. 106

3. Στὸ ἴδιο, σ. 106.

4. Στὸ ἴδιο, σ. 107.

5. Στὸ ἴδιο, σ. 68, σημ. 1.

λου, π.χ. Καλλίμ. ἐπιγρ. 47,9 οὐδ' ὅσον ἀττάραγόν τυ δεδοίκαμες, ἔγκαφος 1) πολὺ λίγο, βλ. παραπάνω 2) ἀρνητ. οὐδ' ἔγκαφος : καθόλου, π.χ. Εὐπολις ἀπ. 330 (Kock I, 346) οὐ γὰρ λέλειπται τῶν ἐμῶν οὐδ' ἔγκαφος, κόκκυ 1) τὸ κούκου, ἡ φωνὴ τοῦ κούκου, ἀλλὰ καὶ τὸ λίγο, π.χ. Σχόλ. στὸν Ἀριστοφ. Ὀρν. 505 ποιὰ φωνὴ καὶ τὸ κόκκυ ἢ ἀντὶ τοῦ ὀλίγον 2) ἀρνητ. οὐδὲ κόκκυ : καθόλου, π.χ. Anecdota Bekker 105 οὐδὲ κόκκυ· ἀντὶ τοῦ οὐδὲ βραχύ, τάνυρι τό, 1) πολὺ λίγο, βλ. παραπάνω 2) ἀρνητ. μηδὲ τάνυρι : καθόλου, π.χ. Εὐπολις ἀπ. 3 μαθόντι μηδὲ τάνυρι μουσικῆς κ.ἄ. Β. νέα ἑλλ. κόμπος 1) πολὺ λίγο, π.χ. ἔναν κόμπο 2) ἀρνητ. οὔτε κόμπο = καθόλου, μπουκιὰ, ἡ 1) πολὺ λίγο, π.χ. μιὰ μπουκιὰ 2) ἀρνητ. καθόλου, π.χ. οὔτε μπουκιὰ, σπυρὶ τό, 1) πολὺ λίγο, π.χ. ἓνα σπυρὶ 2) ἀρνητ. καθόλου, π.χ. οὔτε σπυρὶ, σταλιά 1) πολὺ λίγο, π.χ. μιὰ σταλιά 2) ἀρνητ. καθόλου, π.χ. οὔτε σταλιά κ.ἄ.¹

Πρέπει λοιπὸν ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ χρῆσι τοῦ γρῦ : οὐδὲ γρῦ, μηδὲ γρῦ νὰ εἶχε μείνει ἡ μόνη συνηθισμένη ἔκφρασι. Ἔτσι μόνο ἐξηγεῖται ὅτι μᾶς σώθηκαν σχεδὸν μόνο ἀρνητικὲς ἔκφράσεις μὲ τὴ λέξι στὴν ἀρχαία καὶ μεταγενέστερη ἑλληνικὴ Γραμματεία, οἱ ὁποῖες διατηρήθηκαν καὶ στὴ νέα Ἑλληνικὴ (βλ. H. Frisk, Griechisches Etym. W. στὴ λ. γρῦ, Λεξικὸν LSJ στὴ λ. γρῦ : «...used with negs», πβ. ἑλλην. μετάφρ. Ε. Μόσχου «...ἀείποτε μετὰ τοῦ οὐδὲ, μηδὲ», N. P. Andriotis, Die Ausdrucksmittel, ἔ.ἄ., σ. 68, σημ. 1 κ.ἄ.).

Ἔχουμε λοιπὸν τὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις : 1) ἀπὸ γρῦ : ἡ ἐλάχιστη φωνὴ ἡ ἔκφρ. οὐδὲ γρῦ σημαίνει τὴν ἄκρα σιωπὴ (οὔτε λέξι, οὔτε συλλαβὴ [γιά προφορικὴ ἢ γραπτὴ ἀπόκρισι], π.χ. Ἀριστοφ. Πλ. 17 καὶ ταῦτ' ἀποκρινόμενῳ τὸ παράπαν οὐδὲ γρῦ, Μένανδρος ἀπ. 521 (Kock III, 150) ὑπὲρ μὲν οἴνου μηδὲ γρῦ, τίτθη, λέγε, Παροιμιογρ. I, 142 (Ζηνόβ.). οὐδὲ γρῦ φθέγγεται..., Δημοσθ. 19,39 Ἀκούετ' ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῆς ἐπιστολῆς. ὡς καλὴ καὶ φιλόφρωνος· περὶ δὲ Φωκαίων ἢ Θηβαίων οὐδὲ γρῦ (=οὔτε κουβέντα, τσιμουδιά). 2) ἀπὸ γρῦ : τὸ ἐλάχιστο κάθε πράγματος γενικὰ ἡ ἔκφρ. οὐδὲ γρῦ σημαίνει τὸ καθόλου κάθε πράγματος, π.χ. Ἀντιφάν. 190, 13 (Kock II, 89) ὅπου δὲ μηδὲν ... εἰσπλεῖν μηδὲ γρῦ ... (οὔτε μπουκιὰ, τίποτε), Ἰουλιανός, πρὸς Ἀθην. 273 b ὁ γάρ τοι Κωνστάντιος ἐκκληρονόμησεν ἀντ' ἐμοῦ τὴν πατρίαν οὐσίαν ἅπασαν, ἐμοὶ τε ... οὐδὲ γρῦ μετέδωκεν αὐτῆς (καθόλου, οὔτε γρόσι), Ἀριστίνετος 1, 17 οὐδὲ γρῦ τῆς ἐμῆς συμβουλῆς ἐπαίειν δοκεῖ (= δὲν ἔχει ἰδέα, δὲν ξέρει οὔτε γρῦ ἀπὸ...), Μένανδρος ἀπ. 364 (Kock III, 106) διαφέρει Χαιρεφῶντος οὐδὲ γρῦ/ἄνθρωπος... (καθόλου). Πβ. καὶ τὶς ἀρνητικὲς ἔκφράσεις μὲ τὰ ῥήματα γρύζω καὶ ἀναγρύζω, π.χ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 97 εὐφημεῖν χρὴ καὶ φλαῦρον/μηδὲν γρύζειν ἀλλ' ὁλολύ-

1. Πβ. N. P. Andriotis, Die Ausdrucksmittel, ἔ.ἄ. σ. 89 (δὲν ἔχει σταλιά ττροπή).

ζειν, Ἀριστοφ. Σφ. 741 *σιγᾷ κ' οὐδὲν γρούζει*, πβ. Ἀριστοφ. Βάτρ. 913 *γρούζοντες οὐδὲ τουτί*, Ξενοφ. Οἶκον. 2,11 *οὐδ' ἀναγρούζειν ἐξουσίαν ἐποίησας* (= δὲν μὲ ἄφησες νὰ πῶ οὔτε γρῦ)¹ κ.ἄ.

Στὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ τὸ γρῦ μὲ τὴ σημασίαν : τὸ ἐλάχιστο κυρίως, τὸ σημειώνουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἡσύχιον, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στοὺς ἀρχαίους, ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης Ἐπιστολ. 333, 30' *τὸν μηδὲ γρῦ ἀντιφθεγγόμενον...*; Τζέτζη. Ἱστορ. 4, 891 *τὸ γρῦ γοῦν τὸ σμικρότατον ἅπαν σημαίνειν θέλει*, πβ. καὶ τὰ σχόλια στὸν Ἀριστοφ. Πλ. 17 *οὐδὲ γρῦ... βραχύ, γρῦ γὰρ τὸ μικρόν καὶ βραχύτατον, οὐδὲ .. οὐδ' ὅτιοῦν ... ἐπὶ μηδαμινοῦ πράγματος ἢ λέξης* (Scholia graeca in Aristophanem, Fr. Dübner, Parisiis 1877, σ. 336).

Ἀξιοσημείωτο εἶναι τέλος ὅτι ἡ ἴδια ἀρχαία ἀρνητικὴ ἔκφρασις : οὐδὲ γρῦ ὡς οὔτε γρῦ χρησιμοποιοεῖται καὶ σήμερα στὴ γλῶσσα μας. Ἦδη γιὰ τὰ νεώτερα χρόνια ὅσο ξέρω ὁ Σκαρλ. Βυζάντιος στὸ Λεξικὸ τοῦ καὶ στὴ λ. γρῦ² σημειώνει ὅτι ἡ λέξις «διεσώθη ἀπαράλλακτος» καὶ μεταφράζει τὰ ἀρχ. χωρία : καὶ ταῦτ' ἀποκρινομένῳ τὸ παρὰπαν οὐδὲ γρῦ = καὶ ἐνῶ δὲν ἀπεκρίθηκεν οὔτε γρῦ, οὐδ' ἀναγρούζειν μοι ἐξουσίαν ἐποίησας = δὲν μὲ ἄφηκες νὰ εἶπω οὔτε γρῦ. Ὁ Α. Σακελλαρίου ἀναφέρει ὅτι στὴν Κύπρῳ λέγουν (= 1891) : *ἔν εἶπεν γρῦ* (ἢ *ἔν εἶπεν κρῦ*).³ Στὸ Λεξικὸ Δ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, στὴ λ. γρῦ σημειώνεται ἡ φράσις : δὲν ἔβγαλε γρῦ (βλ. καὶ λ. γρούζω, 2) - δὲν βγάδω γρῦ). Πβ. Α. Ζ ὦ η, Λεξικὸν Ζακύνθου⁴, στὴ λ. γρῦ : δὲν εἶπε γρῦ = οὐδὲν ἐφθέξατο, Λεξικὸ Πρωίας, στὴ λ. γρῦ : οὔτε γρῦ δὲν ἔβγαλε (= δὲν ἐξεστόμισε οὔτε λέξιν), Ἱ. Σταματάκου, Λεξικὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης στὴ λ. γρῦ, Ν. Ρ. Andriotis, Die Ausdrucksmittel κλπ. ἔ., ἀ. σ. 69 : *δὲν εἶπε γρῦ* κ.ἄ.⁵

Εἰδικότερα μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ ἀρνητικὴ ἔκφρασις οὐδὲ γρῦ, ὅταν ἀναφέρεται καὶ ἀποδίδει τὴ γενικότερη ἔννοια : δὲν ξέρω καθόλου, δὲν γνωρίζω τίποτα. Τὴν εἶδαμε ἤδη στὸ ἀρχ. χωρίο : Ἀρισταίνετος 1, 17 *οὐδὲ γρῦ τῆς ἐμῆς συμβουλῆς ἐπαίνειν δοκεῖ*. Ἡ ἴδια ἔκφρασις ὡς οὔτε γρῦ χρησιμοποιοεῖται ὁμοίᾳ καὶ στὴ νέα Ἑλληνικῇ. Ἄς δοῦμε μερικὰ παραδείγματα : Ὁ Γ. Καμπούρογλου ἔγραφε τὸ 1895 «(ἀτομικὴ γλῶσσα πού) θέλουν νὰ ἐπιβά-λουν εἰς ὅλον τὸν κόσμον, χωρὶς ὁ κόσμος νὰ καταλαμβάνη γρῦ»⁶, πβ. Α. Ζώη

1. Σκαρλ. Βυζαντίου, Λεξικὸ τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλ. διαλέκτου, ἔ.ἀ., β' ἐκδ. 1857 καὶ γ' 1874 στὴ λ. γρῦ : δὲν μὲ ἄφηκες νὰ εἶπω οὔτε γρῦ.

2. Στὸ ἴδιο, στὴ λ. γρῦ.

3. Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακὰ, ἔ.ἀ., σ. 516, 623.

4. Α. Ζ ὦ η, Λεξικὸν... Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1898, στὴ λ. γρῦ.

5. Γιὰ τὴ μεγάλη χρῆσις τοῦ στὴ νέα ἑλλ. Λογοτεχνία, βλ. τὸ Ἀρχεῖο Λεξικοῦ Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, ἔ., ἀ. στὴ λ. γρῦ.

6. Ἀθηνᾶ 8 (1895) 148, σμ. 1.

Λεξ. Ζακύνθου, ξ.ά. στη λ. γρῦ : δὲν ἤξερε γρῦ (= οὐδὲν οἶδε). Γενικά γὰρ τὴ νέα Ἑλληνική βλ. Λεξ. Δ. Δημητράκου, ξ.ά. στη λ. γρῦ : δὲν καταλαβαίνει γρῦ ἀπὸ μουσική, Λεξ. Πρωίας, στη λ. γρῦ : δὲν ξέρει γρῦ (= δὲν γνωρίζει τίποτε), Ι. Σταματάκου, Λεξ. νέας ἑλλ. γλώσσας, ξ.ά., στη λ. γρῦ : δὲν καταλαβαίνει γρῦ, Ν.Ρ. Andriotis, die Ausdrucksmittel ξ.ά., σ. 70 : δὲν ξέρει γρῦ ἑλληνικά κ.ά.

Γιὰ τὴ γενικότερη αὐτὴ ἔννοια : δὲν ξέρω τίποτε, καθόλου χρησιμοποίησε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἄλλες ὅμοιες ἐκφράσεις, στὴν ἀρχαία, μεταγν. καὶ μεσαιωνική καὶ ἔχει καὶ ἡ νέα Ἑλληνική. Ὡς δοῦμε μερικὰ παραδείγματα : Α. ἀρχ. ἑλλην. Εὐπολις, ἀπ. 3 *μαθόντες μηδὲ τὰ γυρι μουσικῆς*, Καλλιμ. ἀπ. 9, 149 (Pfeiffer) *μανθάνοντες οὐδ' ἄλφα*, Ἡρώνας, Μιμ. 3, 22 *ἐπίσταται οὐδ' ἄλφα συλλαβὴν γινῶναι*, Παρμενίδης στὸν Ἀθήναιο 5, 221 *σκυθιστὶ φωνεῖ κ' οὐδὲ κάππα γινώσκων* (πβ. παρακάτω τὸ νεοελλ. διαλεκτ. ρ. *καππακίζω*), Διογένης. 7, 14 - Παροιμιογρ. 1, 288 : *οὐδὲ τὰ τρία Στησιγόρου γινώσκεις* (πβ. τὸ νεοελλ. *δὲν ξέρει ποῦ πᾶν τὰ τέσσερα*) κ.ά. Β. Μεσν. ἑλλ. Προδρομικά ΙΙΙ, 63

ἐκεῖνος ἐν γραμματικὸς τεχνίτης ἀναγνώστης

οὐ δὲ οὐδὲ τὴν ἀλφάβητον ἐξεύρεις συλλαβίσαι

Γ. Νέα ἑλλ. Ἐρωτόκρ. Ε 1537 (ἐκδ. Ξανθοῦδ.) *δὲν κατέχουσι τὴν ἄλφα σκιάς νὰ ποῦσι, δὲν ξέρει ποῦ πᾶν τὰ τέσσερα* (βλ. Λεξ. Δ. Δημητράκου, ξ.ά. στη λ. ἡξεύρω), *δὲν ἔχει ἰδέα, δὲν ἔχει χαμπάρι ἀπὸ . . . κ.ά.*

*

* *

Ὅσοτερα ἀπ' αὐτὰ σκέφτηκα ὅτι τὸ γρυνῶ (ᾶ-γρυνῶ κλπ.), ἤδη μεσαιωνικὸ γρυνκίζω ἦταν δυνατό νὰ σχηματιστεῖ ἀπὸ τὴν συνηθισμένη ἀρνητικὴ ἐκφραση : δὲν ξέρω οὔτε γρῦ ἢ δὲν ξέρω γρῦ. Κατὰ τὸ δὲν ξέρω γρῦ δηλαδή, εἶπαν ἔπειτα καὶ δὲν γρυνκίζω ἢ δὲν γρυνκῶ, ὅπως στὴν ἀρχ. ἀπὸ τὸ γρῦ : λέγω οὐδὲ γρῦ, ἀποκρίνομαι οὐδὲ γρῦ εἶπαν καὶ : γρῦ-ζω, καὶ ὅπως στὰ νεώτερα χρόνια ἀπὸ τὸ : (δὲν) παίρνω χαμπάρι ἀπὸ . . . εἶπαν καὶ : (δὲν) *χαμπαρ-ίζω*. Ἀπὸ τὸ δὲν γρυνκίζω ἢ δὲν γρυνκῶ εὐκόλα ὕστερα τὸ ἀπλὸ γρυνκίζω ἢ γρυνκῶ πῆρε τὴ σημασία : ξέρω, γνωρίζω κλπ.

Ἡ γνώμη μου ὅτι ὁ ἀρνητικὸς τύπος πρέπει νὰ ἦταν ὁ ἀρχικὸς ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως εἶδαμε, ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα σώθηκαν μόνο ἀρνητικὲς ἐκφράσεις : οὐδὲ γρῦ, μηδὲ γρῦ καὶ ὅτι ὡς ἀρνητικὸ διατηρήθηκε τὸ γρῦ καὶ σήμερα : οὔτε γρῦ¹, ἐνῶ γιὰ τὴ θετικὴ περίπτωσις : ξέρω λίγο ἢ πολὺ λίγο δὲν λέμε : *ξέρω ἓνα γρῦ, ὅπως συμβαίνει σὲ ἄλλες ἐκφράσεις ποὺ εἶδαμε (ἀνωτέρω σ. 225 κέξξ.).

Μένει τώρα νὰ ἐξηγηθεῖ πῶς ἀπὸ τίς ἐκφράσεις : οὐδὲ γρῦ, μηδὲ γρῦ

1. Βλ. ἀνωτέρω τίς σχετικὲς ἐκφράσεις.

ἢ οὕτε γρὺ σχηματίσθησαν οἱ τύποι : γρυ-κίζω ἢ γρυ-κῶ, ἀπ' ὅπου ἔπειτα σχηματίσθησαν καὶ οἱ διάφοροι ἄλλοι τύποι.

Ι. γρυ-κίζω

Εἶδαμε ἤδη ὅτι ἀπὸ τὸ ἀρχ. γρὺ μὲ τῇ σημασίᾳ : ἡ ἐλάχιστη φωνή (για ζῶα ἢ γιὰ ἀνθρώπους) σχηματίσθηκε τὸ γρυ-ζω κανονικά, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα ὅμοια ῥήματα ἀπὸ ἄλλα ἐπιφωνήματα ἢ ἡχομιμητικὰς λέξεις, μὲ τὴν προσθήκῃ τῆς καταλήξεως -ζω, ὅπως : ἀλαλά-ζω (φωνάζω ἀλαλά), ἰύ-ζω (φ. ἰύ), κοῖ-ζω (φ. κοῖ), κοκκύ-ζω (φ. κόκκυ, δηλ. κούκου), οἷ-ζω (φ. οἷ), φεύ-ζω (φ. φεῦ), ψιττά-ζω (λέγω : ψίττα), ὦ-ζω (φ. ὦ) κ.ά.¹ Πβ. καὶ τὸ νεοελλ. γροῦ-ζω (φ. γροῦ-γροῦ). "Ὅταν ὅμως μὲ τὸν καιρὸ χρειάστηκε νὰ μπεῖ ἡ κατάλ. -ζω καὶ σὲ ἄλλες ρίζες, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν ἔληγαν σὲ φωνῆεν, τότε χρησιμοποιοῦντο διευρυμέναι καταλήξεις ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὴν προσκόλλησιν τὴν κατάλ. -ζω τῶν φωνηέντων τῆς ρίζας τῶν λέξεων. "Ἐτσι κοντὰ στὶς -άζω, -ύζω, -ιάζω, -όζω ἀναπτύχθηκε εἰδικὰ γιὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ κατάλ. -ίζω (πβ. κοίζω, τί-ζω = λέγω τι² κλπ.). Γι'αὐτὸ εἶπαν ὕστερα ἐλελ-ίζω, σκορακ-ίζω, (λέγω : ἐς κόρικας), μητερ-ίζω, πατερ-ίζω, καρδαμ-ίζω (λέγω : κάρδαμα) κλπ. Ἡ περίπτωσις αὐτὴ, νὰ σχηματίζει ἢ Ἑλληνικῇ ῥήματα μὲ τὴν κατάλ. -ίζω γιὰ νὰ δηλώσῃ κυρίως τὴν ἔννοιαν : λέγω ἢ φωνάζω τὴ λέξιν ποὺ ἀποτελεῖ τὴ ρίζαν τοῦ ῥήματος, ὅπως καὶ ἄλλαι ἔννοιαι³, συνεχίστηκε σὲ ὅλες τὰς περιόδους τῆς ἱστορίας της, ὡς τὴ νέα Ἑλληνικὴ. Πολὺ γνωστὰ εἶναι π.χ. σήμερον τὰ ῥήματα : καλημερίζω (λέγω καλημέρα), καληνυχτίζω (λ. καληνύχτα), κλησπερίζω (λ. κλησπέρα), καλοσωρίζω (λ. καλῶς ὠρισε), σιχιτιρίζω (λ. σιχιτίρ), πβ. καὶ τὰ διαλεκτικά : γαμοσταυρίζω, διαολίζω, ὠρακαλίζω.⁴ (Στὸ Βελβεντό : οὐχάζου = φωνάζω ὠχ!, ἀπὸ* ὠχ-άζω, πβ. ἀρχ. ὦ-ζω).

Προκειμένου ὅμως γιὰ ἐπιφωνήματα ἢ ὀνομασποιημέναις λέξεσι ἔσχυσεν στὶς περιπτώσεις αὐτὰς ὁ ἀκόλουθος κανὼνας :

"Ὅταν οἱ ρίζαι λήγουν σὲ σύμφωνον τότε μπαίνει κανονικὰ ἢ κατάλ. -ίζω κατ' εὐθεΐαν στὸ θέμα, π.χ. ἀρχ. μορ-μυρ-ίζω, νέα ἐλλ. γκαρ-ίζω⁵, ζου-ζουν-

1. A. Debrunner, Griechische Wortbildungslehre, Heidelberg 1917 § 234, σ. 117.

2. Πβ. νεοελλ. διαλεκτ. κικίζου (λέγω : κί κί).

3. Βλ. π.χ. Ἑλληνικά 28 (1975) 259, Η. Σπυροπούλου, Μάγνης ὁ κωμικός καὶ ἡ θέση του στὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς κωμῳδίας, ἔπου π.χ. γρυλλίζω, κυχλίζω, τεττίζω χηνίζω, χοιρίζω κ.ά.

4. Ν. Π. Ἀνδριώτης, Σημασιολογικά καὶ μορφολογικά, Ἀθηνᾶ 52 (1948) 225 κέξξ.

5. Ἀπὸ τὸ : γὰβ γὰβ κανονικὰ ἔπρεπε νὰ εἴχαμε γαβ-ίζω (πβ. ἀρχ. βαθ-ζω = βάου, βάου), βλ. A. Debrunner, Griech. Wortbildungslehre, ἔ.ά.), ἔχουμε ὅμως γαβ-γ-ίζω ἢ γαν-γ-ίζω μὲ προβληματικὴ ἀνάπτυξιν (;) γ-ἀναλογικὴν κατάληξιν -γίζω δὲν γνω-

-ίζω (ἀν ἡ ρίζα εἶναι : ζουν), μουρμουρ-ίζω (ἀπὸ μουρ μουρ, ἐπομένως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀρχ. μορμυρ-ίζω τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχαία προφορὰ ἦταν ἐπίσης μουρμουρ-ίζω), τουρτουρ-ίζω, τσακ-ίζω κτθ. (πβ. γλουγλουκ-ίζω, ἀν ἡ ρίζα εἶναι γλουκ-, βλ. κατωτέρω).

Ὅταν οἱ ρίζες λήγουν σὲ φωνῆν, τότε γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ κακοφωνία ἢ ἡ χασμωδία : κυρίως *-ίζω¹ ἢ κατάλ. -ίζω ὑποστηρίζεται ἀπὸ ἓνα ἐνδιάμεσο σύμφωνο ἔτσι, ὥστε στὴν πραγματικότητα νὰ μὴν εἶναι παρὰ ἀναλογικὴ μεταφορὰ συνηθισμένων καταλήξεων ρημάτων τῆς μεταγν., μεσν. καὶ νέας Ἑλληνικῆς, ὅπως -κίζω, -νίζω -ρίζω κ.θ. Ἄς δοῦμε μερικὰ παραδείγματα : μεσν. γρυ-νίζω (= νιαουρίζω, ἀπὸ τὸ γρῦ²), χαχα-νίζω, (βλ. κατωτ.) νέας Ἑλλ. γλουγλουκίζω (κάνω γλου γλου ἢ γλουκ γλουκ)³, ζουζου-νίζω (κάνω ζου ζου ἢ ζουν ζουν, βλ. ἀνωτέρω), νανα-ρίζω ἢ νανου-ρίζω (νάνα, νάνι, ἀντὶ *νανι-ρίζω), μιαου-ρίζω (μιάου), νιαου-ρίζω (νιάου), κακα-ρίζω (κα κα), χαχα-νίζω (χα χα, ἐπομένως ἀπὸ δῶ τὰ χάχα-να καὶ ὅχι ἀντίστροφα⁴) πβ. καὶ τὰ διαλεκτικά : κακα-ρίζω καὶ χαχα-ρίζω = γελῶ, Κρήτη⁵. Πβ. ἀκόμα : μου-γγρίζω (ἀπὸ μουου ἢ μούγγρ-;) κ.θ. Στὴν περίπτωση τοῦ διαλεκτ. κικίζου (= κομπιάζω κάνοντας κι κι ἐπειδὴ τὸ -ι τῆς ρίζας μὲ τὴν κατάληξιν -ζω σχηματίζει ἤδη -ίζω δὲν χρειάστηκε νὰ μπεῖ ἄλλη διευρυμένη κατάληξι μὲ σύμφωνο.

Ἐδῶ λοιπὸν ὑπάγεται καὶ τὸ γρυ-κίζω, ὅπου στὴ ρίζα γρυ μπῆκε ἡ διευρυμένη κατάληξι -κίζω.

Εἶδαμε ἤδη ὅτι ἡ κατάληξι αὐτὴ μπῆκε στὴ ρίζα γλου, ἀπ' ὅπου σχηματίστηκε τὸ γλουγλου-κίζω, ἀν βέβαια ἡ ρίζα δὲν εἶναι γλουκ ποὺ εἶναι ἐπίσης πολὺ πιθανόν. Ἐχομε ὅμως ἄλλες περιπτώσεις στὴν Ἑλληνικὴ ὅπου πιστοποιοῦμε τὴν ἀναλογικὴ προσθήκη τῆς καταλ. -κίζω :

ρίζω-, ὅπως προβληματικὸ εἶναι καὶ τὸ γ στὴν περίπτωση τοῦ σχηματισμοῦ τῆς λ. ἀβ-γ-ὸ ἀπὸ τὰ ὠά (τὰ οὐά) τὰ βά (πβ. Ποντιακά : [τὸ βόν, ἀπ' ὅπου τ' οβόν] ὠβόν, ἀντὶ *ὀβόν) τ' ἀβ-γ-ά. Ὁ Μ. Φιλήντας (Γραμματικὴ τῆς Ρωμαϊτικῆς γλώσσας, Ἀθήνα 1907, σ. 147) νομίζει ὅτι ἔχομε ἀνάπτυξη γ στὸν τύπο ὠδν, δηλ. ὠγόν κατὰ τὸ νογῶ, κλαίγω. Αὐτὸ ὅμως εἶναι λάθος, γιὰ τὸ γ στὰ νογῶ, κλαίγω προέρχεται ἀπὸ τὸ γ' πρόσωπο ἐν. νογεῖ, κλαίγει.

1. A. Debrunner, Griechische Wortbildungslehre, 2. Aufl. § 252 σ. 127, § 272 σ. 137.

2. E. Kriarā, Λεξικὸ μεσν. ἑ. ἀ., στὴ λ. γρυνίζω. Ἴσως ἀπὸ δῶ καὶ τὸ γρυνιάζω (ἀπὸ <γρυ-νιάζω>, ἀπ' ὅπου : γρυνία (ἀπὸ γρυ-νια), βλ. Σ. κ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλ. διαλέκτου, 2. Aufl. στὴ λ. γρύνα, γρυνιάζω.

3. Γ. Κορμούλη, Ἀντίστροφον Λεξικὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθήνα 1967, σ. 635.

4. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολ. Λεξ., 2. Aufl., στὴ λ. χαχανίζω.

5. Πβ. Δ. Α. Χρηστίδη, «κακχαρίζειν» Λουκιανοῦ Διάλογοι 6, 3-Ἑλληνικά 30 (1977-78) 26 κέξξ.

Ἦδη στὴν ἀρχαία Ἑλλην. ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄκλιτο γάμμα σχηματίστηκε ρ. γαμμα-τίζω καὶ ἀπὸ τὸ σίγμα σιγμα-τίζω (προφανῶς κατὰ τὸ σχῆμα κέρμα, κέρματ-ος-κερματ-ίζω, ὡσάν τὸ γάμμα καὶ σίγμα νὰ ἦταν γάμματ-ος καὶ σίγματ-ος (πράγμα που συνέβη στὰ μεταγν. χρόνια)¹, ὅμως ἀπὸ τὸ ἰῶτα καὶ λάμβδα, ἀντὶ νὰ ἔχουμε *ἰῶτα-τίζω καὶ *λαμβδα-τίζω-πβ. νεοελλ. μπογια-τίζω, διαλεκτ. λάβα (= φωνῆς ἀνθρώπινες, φασαρία, Βελβεντό) - λαβα-τίζου-, ἔχουμε ἰῶτα-κισμός ἀπὸ *ἰῶτα-κίζω καὶ λαμβδα-κισμός ἀπὸ *λαμβδα-κίζω. Ἐπίσης ἀπὸ τὸ ῥῶ ἔχουμε ἔπειτα καὶ ῥω-τανκίζω (= τῷ ῥῶ στοιχείῳ συνεχῶς χρῆσθαι, Σουΐδας), ὡσάν τὸ ρῶ νὰ ἦταν *ῥῶτα. Πβ. καὶ λατιν. mytacismus (= ἡ κακὴ χρῆσις τοῦ στοιχείου Μ).²

Ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς κιλικικῆς πόλεως Σόλοι, ἐπεὶ οἱ κάτοικοί της δὲν μιλοῦσαν καλὰ Ἑλληνικά, σχηματίστηκε ρῆμα: σολοι-κίζω (ἀπ' οὗ σόλοικος, σολοικία, σολοικισμός κ.ά.), ἴσως κατὰ τὰ ἀττικίζω³ κ.ά. (πβ. μω-κίζω, ὠρακίζω).

Ὁ Ἡσύχιος ἀναφέρει ἀρχ. ρ. ὑακίζω: ὑακίζει· οἱ εἰς τὰ ἀδχένια βρέχει ἢ ὑετίζει ἢ ὕει (βλ. Λεξ. LSJ, στὴ λ. ὑακίζει)

Στὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ ἀναφέρεται τὸ χαρακτηριστικὸ ρ. λουτρακίζομαι (καὶ λουτρικίζομαι) τῶν προδορικῶν ποιημάτων:⁴

IV 9 αὐτὸς ὅταν ἐμάνθανεν λουτρούθραν οὐκ εἶδεν
καὶ τώρα λουτρακίζεται τρίτον τὴν ἐβδομάδα

IV 9g αὐτὸς μικρὸς οὐδὲν εἶδεν τοῦ λουτροῦ τὸ κατώφλιν
καὶ τώρα λουτρικίζεται τρίτον τὴν ἐβδομάδαν

Στὴ νέα Ἑλλην. εἶδαμε ἤδη τὸ γλουγλου-κίζω. Ὁ Κ. Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμων ἀναφέρει ἀπὸ τὴ Θεσσαλία: καππα-κίζω (= λέγω τὸ κάππα, συλλαβίζω⁵, πβ. τὴν ἀρχ. ἔκφρασις: οὐδὲ κάππα γινώσκων, βλ. ἀνωτέρω). Στὴν κοινὴ Νεοελλ. γνωστὰ εἶναι τὰ ἐξῆς: παιδια-κίζω (= κάνω σάν παιδί, βλ. π.χ. Λεξ. Δ. Δημητράκου, στὴ λ.), φτερακίζω (ἀνοίγω τὰ φτερά κλπ., πβ. φτε-ρακῶ⁶, βλ. ΙΑ στὴ λ. ἀναφτερακίζω⁷), ἀναφτερακίζω (ἀνοίγω τὰ φτερά γιὰ νὰ πετάξω, βλ. ΙΑ, στὴ λ., Λεξ. Δ. Δημητράκου, στὴ λ., Λεξικογρ. Δελτ. 12 [1972] 18 ἥδη στὸν Ἑρωτόκριτο [ἐκδ. Ξανθοῦδ.] Β 1620), χοχλακίζω (πβ.

1. Π.χ. Εὐστάθ. Θεσσαλονίκης 905, 7 καὶ 1389, 15. Πβ. δέλτατος, θήτατος Λεξ. LSJ στὰ λήμματα: Δ, Θ.

2. A. Debrunner, Griech. Wortbildungslehre, 2. Aufl. § 274, σ. 138.

3. H. Frisk, Griech. Etymol. Wörterb. 2. Aufl., στὴ λ. σολοικίζω.

4. D. C. Hesselung - H. Pernot, Poèmes Prodromiques en grec vulgaire, Amsterdam 1910.

5. Οἰκονόμος Κ. δ' ἐξ Οἰκονόμων, Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Πετροῦπολις 1830, σ. 540.

6. Βλ. Λεξ. Δ. Δημητράκου στὴ λ.

7. Πβ. Λεξ. Δημητράκου, στὴ λ. καὶ Ἑλληνικά 28 (1975) 263.

κοχλάζω, κοχλάζω, κοχλακιάζω και κοχλακῶ, βλ. Λεξ. Δ. Δημητράκου στη λ. κοχλακιάζω κ.ά.) και ἴσως και ἄλλα.

Ὅπως εἶδαμε τὸ γρυ-κίζω μαρτυρεῖται ἤδη ὡς μεσαιωνικόν.¹ Στὸ πρόβλημα γιὰ τὴν στὴν περιπτώσεις αὐτὲς μπῆκε ἡ κατάλ. -κίζω και ἔχι ἄλλη, ἡ ἀπάντηση εἶναι νομίζω ὅτι κάθε περίπτωση εἶχε εἰδικούς λόγους. Στὴν περίπτωση π.χ. τῶν λέξεων ἰωτακισμός, λαμβδακισμός ὁ Α. Debrunner πιστεῦει ὅτι αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ ῥήματα *ἰωτακίζω, *λαμβδακίζω, ὅπου τὸ κ ὀφείλεται σὲ ἀνομοιωτικὴ τροπὴ: τ-τ = τ-κ και δ-τ = δ-κ ἀπὸ τὰ ἀρχικῶς κανονικά: *ἰωτατίζω, *λαμβδατίζω.²

Προκειμένου γιὰ τὸ γρυ-κίζω εἶδαμε ὅτι σώζεται ἤδη τὸ ἀρχ. γρύ-ζω ὡς γρού-ζω, μὲ τὴν κατάλ. -νίζω ἔχουμε τὸ μεσν. γρυ-νίζω = μιαιουρίζω, μὲ τὴν -λίζω ἔχουμε τὸ γρυ-λ(λ)ίζω. Ἐπομένως οἱ καταλ. αὐτὲς ἀποκλείστηκαν ἤδη ἀπὸ τὸν σχηματισμὸ ὁμώνυμου ῥήματος μὲ ἄλλη σημασία. Τέλος μὲ τὴν -ρίζω (κατὰ τὸ γνωρίζω) θὰ εἶχαμε τὸ κακόφωνο *γρυ-ρίζω.³

II. γρυ-κῶ

Και ὁ τύπος γρυ-κῶ σχηματίστηκε κανονικά νομίζω εἴτε ἀπὸ τὸ γρυ-κίζω κατὰ τὸ σχῆμα: λακίζω-λακῶ, σκορπίζω-σκορπῶ φτερανίζω-φτερανῶ, κοχλακίζω-κοχλακῶ κτθ., πβ. διάλεκτ. ἀμβουδίζω-ἀμβουδῶ (Βελβεντό) και μεσν. φυλακίζω, ἀλλὰ φυλακήσας³ κτθ., εἴτε και ἀπὸ τὸ γρυ μὲ τὴν κατάλ. -κῶ και -κῶ, ἴσως κατὰ τὸ: νογῶ - νογῶ (νοῶ). Μία τέτοια πιθανότητα ἐνισχύεται ἀπὸ τὸν σχηματισμὸ τῶν ἀρχαίων ῥημάτων μηκῶμαι και μυκῶμαι τὰ ὅποια θεωροῦνται ὅτι σχηματίστηκαν ἀπὸ τὰ ἡχομιμητικά μη (= μεε, φωνὴ τῆς κατσίκας, ἡ τῶν κατσικιῶν) και μυ (= μουου, φωνὴ τῶν βοοειδῶν).⁵

*
* *

Ἦστερα ἀπ' αὐτὰ μπορούμε τώρα νομίζω νὰ διορθώσουμε και τὸ χωρίο

1. E. K r i a r ḡ, Λεξικὸν μεσν., ἔ.ἔ., στὴ λ. ἀγροικίζω.

2. A. Debrunner, Griech. Wortbildungslehre, ἔ.ἔ. § 274, σ. 138.

3. Τέτοιες περιπτώσεις δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς γλώσσας μας, ἐνῶ π.χ. ἀπὸ τὴν κατάλ. -έζος ἔχουμε-δέζος στὰ Ὁλλανδ-έζος, Σουηδ-έζος, -νέζος στὰ Γιαπων-έζος Κιν-έζος, Λιβαν-έζος, Πολων-έζος κ.ά., -λέζος στὰ Ἑγγλ-έζος, Σενεγαλ-έζος κ.ά., -ρέζος στὸ Οὐγγαρ-έζος κλπ., ὅμως ἀπὸ λ. Κογκὸ σχηματίστηκε Κογκο-λέζος, ἔχι *Κογκο-νέζος ἢ *-ρέζος. Ἐπομένως τὸ γνωρίζω ἐπέδρασε ἴσως μόνο ὡς πρὸς τὴν κατάλ. -ζω.

4. S t. P s a l t e s, Grammatik der byz. Chr. ἔ.ἔ. σ. 330.

5. Βλ. H. Frisk, Griech. Etymol. Wörterb. ἔ.ἔ. στὴ λ. μηκῶμαι. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τὸ -κ- μετὰ τὸ ἡχομιμητικὸ με = μη (-μεε) παρουσιάζεται και σὲ ἄλλες ΙΕ γλώσσες, π.χ. τευτον. me-ckern (μεσν. γερμαν. me-ck-tzen), λιθουαν. me-kšioti, λατιν mi-cire, ἀρχ. ἰνδ. me-ka (τράγος), ἀρμεν. mak'i πρόβατο) κλπ. Πβ. τὴν παρουσία τοῦ

τοῦ 'Ησυχίου : *βρακεῖν* συνιέναι σὲ *βρυκεῖν* συνιέναι. "Οπως εἶδαμε ὁ Δ. Οἰκονομίδης νόμισε ὅτι ἀπὸ αὐτὸ τὸ *βρακεῖν* προῆλθε τὸ μεσν. *γρυκίζω*, *ἀγρυκῶ* κλπ. καὶ τὸ ποντιακὸ *ἐγρυκῶ* (τὸ γράφει *ἐγρικῶ*). 'Αλλὰ ἔνα τόσο πολὺχρηστο καὶ μὲ μεγάλῃ ποικιλίᾳ τύπων ρῆμα μένει ἔτσι μετέωρο στὴν ἑλληνικὴ Γραμματεία. 'Αντίθετα ἡ διόρθωση τοῦ *βρακεῖν* σὲ *βρυκεῖν* δηλ. *γρυκεῖν* ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸν τύπο *βροικῶ*,¹ τῆς *Θράκης* καὶ ἀπὸ τὸ *γρικεῖν* τοῦ Ducange.²

2. Σ α ρ á β α λ ο

'Η λ. *σαράβαλο* εἶναι γνωστὴ σήμερα μὲ τὴ σημασίᾳ «πᾶν τὸ πεπαλαιωμένον, σαθρόν, ἄχρηστον, ἐξηρθρωμένον, γεγηρακὸς κ. γεν. τὸ ἐν κακῇ καταστάσει: σπίτι - αὐτοκίνητο - πόρτα *σαράβαλο* // μτφ. κ. ἐπὶ ἀνθρώπου, σαπρόγηρος, ἐσχατόγηρος, χούφταλο»³. 'Απὸ τῆ λ. *σαράβαλο* ἔχουμε καὶ ρῆμα *σααραβαλιάζω* μὲ τὴ σημασίᾳ «καθιστῶ, κάμνω τι *σαράβαλο*»⁴ καὶ *σααραβαλιάζομαι*⁵ καθὼς καὶ μετοχὴ *σααραβαλιασμένος*⁶.

Στὸ 'Ετυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς τοῦ Ν. Π. 'Ανδριώτη ἡ λ. ἐτυμολογεῖται μὲ δισταγμὸ ἀπὸ τὸ μεταγν. *σαράγαρον* (= εἶδος ἀμαξιοῦ)⁷. Πράγματι στὸ γνωστὸ Λεξικὸ τῆς ἀρχαίας 'Ελληνικῆς τῶν Liddel - Scott - Jones - McKenzie⁹ (=LSJ) ὑπάρχει ἡ λ. *σαράγαρον* ποὺ ἐξηγεῖται ὡς *a kind of wagon* (= εἶδος ἀμαξιοῦ, Edict.

-κ- στοὺς παρακειμένους κλπ. τῆς 'Ελληνικῆς *ἐστη-κ-α*, πβ. *ἔ-θη-κ-α*, λατιν. *fe-ci* (E. Schwyzer, Griech. Gramm. I, 769, 774). Βλ. ἐπίσης: ἀρχ. ἑλλ. *μη-κέτι*, κατὰ τὸ *οὐκ-έτι* (E. Schwyzer, Griech. Gramm. II, 568 : «nach οὐκέτι entstand μηκέτι»).

1. I.A. στὴ λ. *ἀγροικῶ*.

2. Ducange, ἑ.ἀ. στὴ λ. *γρικεῖν*.

3. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, 'Αθῆναι (ἄ.ἔ. 1959;) στὴ λ. *σαράβαλο*. 'Ο Σ. 'Αναγνώστου ἀναφέρει γιὰ τὴ Λέσβου τᾶ ἐξῆς : «σαράβαλου, (τοῦ)· οὕτως ὀνομάζονται ἐνιαχοῦ τῆς Λέσβου χλευαστικῶς οἱ 'Αλβανοὶ (ἡ λ. *σαράβαρον* ἐσημαίνειν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ βρακὶ τῶν 'Ασιανῶν [πρόκειται φυσικὰ γιὰ τὰ *σαράβαρα*] τὰ περὶ τὰς κνημίδας ἐνδύματα τοῦ 'Ησυχίου· πβ. σήμερα : *σαλιβάρι*, *σαλβάρι*, *σαρβάρι* τουρκ. *salvar*) - Πολλαχοῦ δὲ ἀπαντᾷ ὡς ὕβριστικὴ μόνον λέξις» Σ. 'Αναγνώστου, Λεσβιακὰ, ἡτοι συλλογὴ λαογραφικῶν περὶ Λέσβου πραγματειῶν, 'Αθῆναι 1903, σ. 140.

4. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν κλπ, ἑ. ἀ., στὴ λ. *σααραβαλιάζω*.

5. Βλ. στὸ ἴδιο Λεξικὸ στὴ λ. *σααραβαλιάζω*, ὅπου ὁμοῦς ἀναφέρεται μόνον ὁ παθητ. ἀόρ. *σααραβαλιάσθηκα* καὶ ἡ μετοχὴ παρακειμένου *σααραβαλιασμένος*. 'Ωστόσο στὸ λῆμμα : *σωροβολιάζομαι* γράφεται : «... πρβλ. *σααραβαλιάζομαι*».

6. Στὸ ἴδιο στὴ λ. *σααραβαλιάζω*.

7. βλ. Ν. Π. 'Ανδριώτη, 'Ετυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, στὴ λ. *σαράβαλο* : «... ἴσως ἀπὸ τὸ μεταγν. *σαράγαρον* (εἶδος ἀμαξιοῦ)». Στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ 1951 ὁ 'Ανδριώτης ἔγραφε : «... ἀγνώστου ἔτύμου».

Diocl. 15, 32, 36 κλπ.). Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τῆ δυσκολία τῆς τροπῆς τοῦ σαράγαρον σὲ σαράβαλον ποὺ μένει ἀνεξήγητη (κυρίως ἡ τροπὴ τοῦ γ σὲ β), ὑπάρχει ἐδῶ νομίζω καὶ ἡ δυσκολία τῆς μετακινήσεως τῆς σημασίας: γιὰ εἰδικὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ἀμαξιοῦ νὰ δηλώνει τὴν κακὴ μόνο κατάστασίν του, χωρὶς νὰ ἔχουμε καμιὰ ἄλλη ἐνδειξὴ τῆς σημασιολογικῆς αὐτῆς μεταβολῆς; Γιὰτὶ δηλαδὴ μόνο τὸ σαράγαρον νὰ μεταπέσει στὴ σημασία: σαθρός, ἄχρηστος κλπ., ἀφοῦ κάθε εἶδους ἀμάξι μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ παλιὸ καὶ καινούργιο;

Νομίζω λοιπὸν πὼς ἄλλη πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐτυμολογικὴ ἀρχὴ τῆς λέξεως.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Λεξικὸ τοῦ Δ. Δημητράκου ἡ λέξις δὲν γνωρίζω νὰ ἀναφέρεται σὲ ἄλλα παλαιότερα νεοελληνικὰ λεξικά, ὅπως π.χ. τὸ Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου.

Τὸν τύπο *σαρούβαλα* μὲ τὴ σημασία «τὰ εὐκόλως συρόμενα» καὶ τὴ φράση: «αὐτὸς εἶναι *σαρούβαλο*» (ὕβρις λεγομένη πρὸς ἄνδρα) ἀναφέρει ὁ Φ. Κουκουλὲς ἀπὸ τὴν Οἰνούντα¹.

Γιὰ μένα δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ λ. *σαράβαλο* ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς στὴ μεταγενέστερη ἑλλ. λ. *σωροβόλιον* ποὺ ἀναφέρεται στὰ Λεξικά μὲ τὴ σημασία: μέρος ὅπου συσσωρεύονται τὰ σιτηρὰ κλπ.² καὶ ἡ ὁποία σώζεται σήμερα σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς ἐξῆς τύπους καὶ σημασίες:

σωροβολιὸ τό	: σωρὸς	"Ἡπειρος ^{*3}
	: συσσώρευση	Τσαμαντᾶς (Πρέβεζα)*
	: «ὁ τοῖχος εἶναι σωροβολιὸ» (=... ἔχει καταρρεύσει)	"Ἡπειρος ⁴
	: «ἐγίναν σωροβολιὸ γυναῖκες καὶ ἄντρες»	Ρούμελης ⁵

1. Φ. Κουκουλὲς, Οἰνουντιακά, Χανιά 1908, σ. 297.

2. Στὸ Λεξικὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Greek English τῶν Lexicon Liddle - Scott - Jones - McKenzie (LSJ) ἀναφέρεται ἡ λ. *σωροβόλιον* μὲ τὴ σημασία: place for depositing heaps (of corn...) (= μέρος ὅπου συσσωρεύονται τὰ σιτηρὰ). Πβ. καὶ Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν κλπ., ἐ.ξ., στὴ λ. *σωροβόλιον*: «Ἐπιγρ. τόπος ὅπου ἐναποτίθενται σωροὶ σίτου».

3. Ζωγράφειος Ἀγών 1(1891)55. Ὁ ἀστερίσκος * σημαίνει στὸ ἐξῆς ὅτι ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου συντάξεως Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας. Τὸν Διευθυντὴ κ. Δ. Βαγιακάκο τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἀπὸ τῆ θέσης αὐτῆς.

4. Σπ. Στούπη, Πωγωνησιακά καὶ Βησσανιώτικα, τόμ. Β', Κέρκυρα 1964, σ. 189.

5. Δ. Λουκόπουλου, Γεωργικά τῆς Ρούμελης, Ἀθήνα 1938, σ. 415.

- σουρουβουλιά : συσσώρευση Ζαγόρι (Ἡπειρος)*
 : » Ρούμελη¹
 σωροβολιά ἢ : σωρεία Κρήτη*
 : ὁ ἕνας πάνω στὸν ἄλλο Ζαγορά*
 σουρουβουλιά : «σουρουβουλιά 'πού πέτρες»²
 σουρβουλιά : σωρὸς λίθων, πραγμάτων Κοζάνη*
 Ἀντίστοιχος εἶναι καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν ρημάτων σωροβολιάζω³
 καὶ σωροβολιάζομαι⁴ τὰ ὅποια σώζονται ἐπίσης σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλ-
 λάδος μὲ τοὺς ἐξῆς τύπους καὶ σημασίες:
 σωροβολιάζω : «ποιῶ τι σωρὸν καὶ μάλιστα ἐπὶ κτιρίων καὶ οἰκοδο-
 μῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων ἀδυνάτων καὶ γερόντων
 λέγεται ἐσωροβολιάστηκε» Ἡπειρος*⁵
 : «ρίπτων λίθους εἰς ἓν ἄκρον τοῦ ἀγροῦ σχηματίζω σω-
 ρόν, σωρείαν: Ἐσωροβόλιασα τοῖ πέτρες στὴν ἄκρα
 τοῦ χωραφιοῦ» Κρήτη⁶
 : τὰ ρίχνω σωρὸ, πέφτω κάτω Κυνουρία
 : κάμνω σωρὸν Μάνη⁷
 : παραχώνω Θήρα*
 σουρουβουλιάζου: κάμνω τι σωρὸν, κατακρημνίζω Ζαγόρι (Ἡπειρος)*
 σουρβουλιάζου : σωριάζομαι κάτω Κοζάνη*
 σωροβολιάζομαι : «καταπίπτω εἰς σωρὸν, σωριάζομαι (Δ. Δημητράκου,
 Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, στὴ λ.
 σωροβολιάζομαι), σωρεῦομαι, πέφτω κάτω, σωριάζο-

1. Στὸ ἴδιο σ, 415.

2. Whitney-Jolly-Γ. Ν. Χατζιδάκη, Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς συγκριτικῆς Γλωσσικῆς, Ἀθῆναι 1898, σ. 137.

3. Τὸ ρῆμα ἀναφέρει ὁ Ν. Ρ. Andriotis (Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten, Wien 1974) στὸ λήμμα σωροβόλιον, ὡς κρητικόν. Στὰ Λεξικά Πρωῆτας καὶ Δ. Δημητράκου ὑπάρχει μόνον τὸ σωροβολιάζομαι.

4. Γιὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ ρήματος πβ. καὶ τὰ διαλεκτικὰ ἐπίσης: ζυμοβο-
 λιάζω = συμπιέζω διὰ τῶν χειρῶν τὴν ζύμην, τὸ χλωρὸν τυρίον καὶ τὰ τοιαῦτα, διὰ
 νὰ βωλιάσουν· ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον ζυμοβολιάζω, ὅταν διὰ γρονθοκοπημάτων καὶ
 τῶν τοιούτων τὸν ζυμώνω τρόπον τινά. Βλ. Α. Βάλληνα, Πάρεργα φιλολογι-
 κά πονημάτων, Ἐρμούπολις 1887, σ. 67, σωβολιάζομαι = συστέλλομαι, συσπειρῶμαι,
 ὡς: καλὰ εἶμαι δεπὰ 'γὼ σωβολιασμένος, βλ. Ν. Πετράλῃ, Ἰδιωτικὸν θηραϊκῆς
 γλώσσης, Ἀθῆναι 1876, σ. 142, χουραβαλιάζει (=χειροβολιάζει) Θρακικά 3 (1932)
 297 καὶ τὸ κοινότερο χειροβολιάζω (=πιάνω μὲ τὰ χέρια μου).

5. Ζωγράφειος Ἀγών 1(1891)55.

6. Γ. Παγκάλου, Περί τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι
 1960, τόμ. 3, σ. 502. Ἐκ τοῦ οὗς. * σωροβόλι (σωρὸς - βάλλω).

7. Πβ. Ν. Πολίτου, Παροιμίαι 2, 223, Α. Προβελεγγίου, Ποιήματα
 1. 409 κ. ἄ.

μαι, καταρρέω (Γ. Χατζιδάκης, 'Επιστ. 'Επετηρίς Παν/μίου 'Αθηνῶν 1911, σ. 47, "Ανδρος, Κρήτη, Δυτ. Κορινθία, Πρέβεζα, Μάνη, "Ηπειρος (Πωγωνιανή)¹, και ἴσως και ἄλλου).

σωροβολιάζομαι: σωροβολιάζομαι χάμω Τρίκαλα (Κορινθίας)*

σουρβαλιάζομαι: καταπίπτω εις σωρόν Κόνιτσα²

Πρῶτος ὅσο ξέρω πού ὑποπεύτηκε ὅτι ἡ λ. *σαράβαλο* πρέπει νά προέρχεται ἀπό σύνθετο, τοῦ ὁποίου τὰ συνθετικά μέρη εἶναι οἱ λέξεις *σωρός* καί *βάλλω* (**σωρόβολον*) εἶναι ὁ Ν. Πολίτης. Ὁ Πολίτης συνέδεσε ὕστερα τή λέξη **σωρόβολον* μέ τὸ ρῆμα *σωροβολιάζω*. Στὸ ἔργο του Παροιμίαι³ γράφει: «Συνώνυμον τοῦ *χάρβαλο* εἶναι τὸ *σαράβαλο* ἢ *σάρβαλο* ἐξ οὗ καί ρῆμα *σαρβαλιάζω*, οἶον... Καί τὸ μὲν *σαράβαλο* παράγεται ἴσως ἐκ τοῦ *σωρός* καί *βάλλω* (*σωρόβολον*⁴)· *σωροβολιάζω* ἢ *σαρβαλιάζω* = *κατεδαφίζω*, ποιῶ τι *σωρόν*· *ἔσωροβολιάσθη* = *ἐκρημνίσθη*, ἐπὶ ἀνθρώπου δέ = *ἔπεσε χαμαὶ παράλυτος* ὡς *ἀδρανὴς ὄγκος*· *ἔσαρβαλιάσθη* = *κατερείπῳ*θῃ, *παρέλυσεν*».

Μιά συσχέτιση ἐπίσης τοῦ *σαρβαλιάζομαι* μέ τὸ *σωροβολιάζομαι* γίνεται, ὅπως εἶδαμε καί στὸ Λεξικὸ τοῦ Δ. Δημητράκου (βλ. ἀνωτέρω, σ. 233, σημ. 5).

Εἶδαμε ἐπίσης (βλ. ἀνωτέρω σ. 235, σημ. 6) ὅτι ὁ Γ. Πάγκαλος γιὰ νά ἐτυμολογήσῃ τὸ ρῆμα *σωροβολιάζω* τῆς Α. Κρήτης ὑποπεύτηκε τὸ οὐσ. **σωροβόλι*, ἀγνοώντας ἴσως ὅτι πράγματι λέξη *σωροβόλιον* μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τῆ μεταγενέστερη Ἑλληνική.

Τέλος τὴν παραγωγή ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο *σωροβόλιον* τοῦ κρητικοῦ ρήματος *σωροβολιάζω* δέχεται καί ὁ Ν. Ρ. Andriotis⁵ (βλ. καί ἀνωτέρω, σ. 235, σημ. 3).

Ἀπομένει τώρα νά ἐξετάσουμε τὴ μορφολογικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ μεταγν. *σωροβόλιον* καί στοὺς νεοελληνικοὺς διαλεκτικούς τύπους: α) τῶν οὐσιαστικῶν: *σωροβολιό*, *σωροβολιά* κτθ. καί β) τῶν ρημάτων: *σωροβολιάζω*, -ομαι κτθ.

Νομίζω ὅτι κανονικὰ τὸ μεταγν. *σωροβόλιον* ἔπρεπε νά διασωθεῖ

1. Σπ. Στούπη, Πωγωνησιακὰ καὶ Βησσανιώτικα, ἔ. ἀ., σ. 189: «*σωροβολιάσθηκα*» ἔπεσα κάτω *σωρός* σὰν πτώμα. *σωροβολιάσθηκα*· κατέπεσε σωματικῶς καὶ ψυχικῶς». Πβ. καὶ Ἑπειρωτικὴ Ἑστία 10 (1961) 44: ὁ τοίχος... μέ λίγο ἀέρα θά *σωροβολιαστή*».

2. Χ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, Ἀθῆναι 1953, σ. 335.

3. Ν. Πολίτου, Παροιμίαι, τδμ. Β', Ἀθῆναι 1900, σ. 223.

4. Ἔτσι χωρὶς ἀστερίσκο.

5. Ν. Ρ. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, στὸ λῆμμα: *σωροβόλιον*.

στὴ νέα Ἑλληνικὴ μὲ τὸν τύπο : *σωροβόλι, ὅπως πολὺ σωστὰ διαισθάνθηκε, ὅπως εἶδαμε, ὁ Γ. Πάγκαλος (ἀνωτέρω σ. 235, σημ. 6). Τέτοιος τύπος ὅμως ὅσο ξέρω δὲν μᾶς σώθηκε. Τὸ σωροβόλιον πάλι πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ ἀρχικὸν τύπον *σωροβόλος ἢ σωροβόλον ὅπως π.χ. ἀπὸ τὰ ἀρχ. περιβόλος καὶ περιβόλον ἔχουμε ἀρχ. περιβόλιον - νεοελλ. περιβόλι· πβ. ἀρχ. ἀκρόβολος - νεοελλ. ἀκροβόλι, ἀρχ. τυροβόλος καὶ τυροβόλον - μεσν. τυρόβολον, ἀρχ. μεσν. τυροβόλιον - νεοελλ. τυροβόλι. "Ὅπως εἶδαμε τύπον *σωροβόλον ὑποπτεῖσθαι πολὺ σωστὰ ὁ Ν. Πολίτης (βλ. ἀνωτέρω). Ἄσχετα ὅμως ἀπὸ τὸ γεγονός ἂν σώθηκε ἢ ὄχι τύπος *σωροβόλος ἢ σωροβόλον, ὅπως δὲν μᾶς σώθηκε καὶ *ἀγκυροβόλος, -ον, ἀλλὰ μόνον ἀγκυροβόλιον - νεοελλ. ἀγκυροβόλι, οὔτε *κρυσόβολος, -ον ἀλλὰ μεσν. κρυσόβόλιον, -ιν, ἀπὸ τὸ σωροβόλιον πρέπει νὰ σχηματίσθηκε πρῶτα ρῆμα σωροβολιάζω καὶ -ομαι. "Υστερα, ἀπ' αὐτὸ καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ σωροβόλιον - *σωροβόλι, σχηματίσθηκε τὸ οὐς. σωροβολιὸ κατὰ τὰ εἰς -ιὸ οὐσιαστικά, ὅπως τὰ : καθισιὸ, νοικοκυριὸ, προξενιὸ, συμπεθεριὸ¹ πβ. καὶ κουτσομπολιάζω - κουτσομπολιὸ. Ἀντίθετα ἢ σωροβολιὰ εἶναι δυνατόν νὰ σχηματίσθηκε κατὰ τὰ εἰς -ιὰ εἴτε κατὰ τὸ σχῆμα : καθισιὸ - καθισιά, προξενιὸ - προξενιά, εἴτε ἀπὸ τὸ σωροβόλιον - *σωροβόλι, ὅπως ἀπὸ τὸ μεσν. καὶ νεοελλ. χειρόβολον - νεοελλ. χεροβόλο ἔχουμε νεοελλ. χεροβόλι καὶ ὕστερα χεροβολιά (καὶ χεροβολιάζω, πβ. καὶ σωροβολιάζω).

Καὶ τὸ σαράβαλο ; Κατὰ τὴ γνώμη μου ὁ σχηματισμὸς τῆς λέξεως πρέπει νὰ ὀφείλεται στὴν ἀναλογία. "Ὅπως πάλι πολὺ σωστὰ παρατήρησε ὁ Ν. Πολίτης ὑπάρχει καὶ ἡ λέξις χάρβαλο ποὺ εἶναι συνώνυμη μὲ τὴ λ. σαράβαλο. Μὲ τὸ νὰ ἔχουμε λοιπὸν κοντὰ στὸ χάρβαλο ρῆμα χαρβαλιάζω, -ομαι, ξεχαρβαλιάζω κλπ. (ὅπως καὶ χαρβαλώνω, ξεχαρβαλώνω κλπ.)² ἦταν δυνατόν καὶ ἀπὸ τοὺς τύπους σωροβολιάζω, -ομαι κλπ. ποὺ στὸ μεταξὺ ἔγιναν σαραβαλιάζω, σαραβαλιάζομαι κλπ. νὰ σχηματιστεῖ ἀναλογικὰ καὶ οὐς. σαράβαλο. Ὁ Πολίτης μάλιστα ἀναφέρει καὶ τύπον σάρβαλο ποὺ εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ χάρβαλο.³

Ἀπομένει νὰ ἐξεταστεῖ πῶς τὰ σωροβολιάζω - σωροβολιάζομαι ἔγιναν σαραβαλιάζω - σαραβαλιάζομαι.

Καὶ ἐδῶ νομίζω ὅτι ἔχουμε τὴν ἐπίδραση τῶν συνώνυμων χαρβαλιάζω καὶ ξεχαρβαλιάζω κτθ. Κατὰ τὸ χαρβαλιάζω τὸ σωροβολιάζω ἔγινε πρῶτα σωροβαλιάζω· πβ. τὸν τύπον σουρβαλιάζομαι τῆς Κόνιτσας (βλ. ἀνωτέρω) (ἀπὸ : σωροβαλιάζομαι - βόρ. ιδιώματα : σουρουβαλιάζουμι - σουρβαλιάζουμι, στὴν Κόνιτσα : σουρβαλιάζουμαι).

1. Ἀπ' αὐτὰ μόνον τὸ συμπεθεριὸ ἔχει καὶ ρῆμα συμπεθεριάζω.

2. Ν. Πολίτου, Παροιμίαι, ξ. ἀ. τόμ. Β'. σ. 222, σημ. 1. Πβ. μεσν. παλαιοχαρβαλωμένη (Προδρομ. IV 258).

3. Ν. Πολίτου, Παροιμίαι, ξ. ἀ.

"Υστερα επεκτάθηκε με υποχωρητική άφομοίωση και με την επίδραση του συνώνυμου *χαρβαλιάζω* τὸ α και στίς υπόλοιπες συλλαβές: *χαρβαλιάζω* - *σωροβαλιάζω* - *σαρβαλιάζω*. Κάτι ανάλογο π.χ. πρέπει νά συνέβη και στὸ *θρακικὸ χουρβαλιάζει*,¹ ἀντὶ *χειροβολιάζει* ποὺ εἶδαμε (ἀνωτέρω σ. 235, σημ. 4).

"Ας μοῦ ἐπιτραπεῖ τελειῶνοντας νά σημειώσω ἐδῶ πῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τίς δυὸ αὐτὲς λέξεις σὲ - *αλν* ὑπάρχουν στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ καὶ ἄλλες, ἀπὸ τίς ὁποῖες μιὰ ἢ περισσότερες ἴσως νά ὑποβοήθησαν στὸν σχηματισμὸ τῆς λ. *σαράβαλο*, κυρίως μορφολογικά, γιὰτὶ σημασιολογικά εἶναι ἄσχετες μ' αὐτήν. Οἱ λέξεις εἶναι: μεσν. *θρούβαλον* = *θραῦσμα*),² νεοελλ. *σκύβαλο* (ἤδη μεταγν. *σκύβαλον*)³ = ἀπομεινάρι, ὑπόλειμμα, κυρίως δημητριακῶν, σιταριοῦ), νεοελλ. *μπάμπαλο* (= *κάρφος*), νεοελλ. *τσάγαλο* (= *χλωρὸ ἀμύδαλο*). Πβ. καὶ τὰ λιγότερο γνωστά: *τσάντζαλο* (= *ράκος* ποὺ κρέμεται), *τσάταλο* (= *διχαλωτὸ ραβδί*, *τσατάλι*), *τσάχαλο* (= *μικρὸ ἄχυρο*, *κάρφος*), *ντράβαλο* πλ.θ. -α (= *φασαρίες*)⁴ καὶ ἴσως καὶ ἄλλα.

Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τῶν νεοελληνικῶν τύπων *σωροβολιό*, -*ιά*, *σωροβολιάζω*, -*ομαι* = *πέφτω*, *γίνομαι* *σωρὸς* καὶ τῶν λέξεων *σαρβαλιάζομαι* - *σαράβαλο* = *γίνομαι* *ἄχρηστος*, *σαθρὸς* (*ὕλικά* καὶ *ἠθικά*) πβ. καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀρχ. λ. *πτῶμα*: *πτῶμα ἐπὶ νεκροῦ τιθέασιν οἱ νῦν οἱ δ' ἀρχαῖοι οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πτώματα νεκρῶν ἢ οἰκων*, Φρόνιχος, Ἐκλογαί, στή λ. *πτῶμα*, καθὼς καὶ τὰ νεοελλ. *σωριάζομαι* καὶ *σωροκουβαριάζομαι*.

1. Θρακικά 3 (1932) 297.

2. Ducange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Graz 1958 (ἀνατύπωση), στή λ. *θρούβαλον*.

3. Γιὰ ἄλλα ἀρχ. οὐσιαστικά σὲ -*αλον*, ὅπως: *βήσαλον*, *βράκαλον*, *βράχαλον*, *κνώδαλον*, *κρόταλον*, *κύμβαλον*, *πέταλον*, *ρόπαλον*, *σάνδαλον*, *σκάνδαλον*, *σκύταλον*, (μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπίσης καὶ -κυρίως λόγια - νεοελληνικά), βλ. P. Kretschmer-E. Locker, Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Sprache, Göttingen 1963, σ. 174 - 175.

4. Βλ. τίς λέξεις στὸ Λεξικὸ τοῦ Δ. Δημητράκου.